

Incidenten bij moskeeën: risico en bescherming

Ineke van der Valk

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

IMES REPORT SERIES

Dit onderzoek maakt deel uit van het project Monitor Islamofobie.

Andere publicaties van het project zijn:

Islamofobie en discriminatie, Amsterdam University Press , 2012.

Monitor Moslimdiscriminatie, IMES, Universiteit van Amsterdam, 2015.

Copyright: Ineke van der Valk

Deze tekst mag alleen voor persoonlijk gebruik worden gedownload. Voor vermenigvuldiging voor andere doelen, in print of elektronisch, is toestemming van de auteur vereist.

Amsterdam, april 2016

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
	Aanleiding voor het onderzoek	5
	Doel van het onderzoek en vraagstelling	6
	Analysekader.....	6
	Onderzoeksmethoden.....	8
2.	De moskeeën	10
	Aard van de agressie tegen moskeeën.....	10
	Architectuur	11
	De organisatie	11
	Activiteiten voor de achterban	13
	Communicatie met de achterban.....	13
	Openheid en samenwerking	13
	Publieksactiviteiten en rondleidingen	19
	Participatie in de lokale gemeenschap.	19
	Veiligheidsvoorzieningen	19
	Afsluitend	21
3.	De lokale omgeving	22
	Bevolkingssamenstelling	22
	(Islamistische) Radicalisering	23
	Extreemrechts en anti-islamactivisme	25
	Extreemrechts lokaal en steun voor de PVV	27
	De jeugd, voorzieningen en verhoudingen	32
	Overlast	35
	Afsluitend	36
4.	Interactie tussen de moskee en de lokale omgeving.....	38
	Nieuwbouw	40
	Afsluitend	42
5.	Risico en bescherming	43
	Rol van de media.....	46
	Preventie.....	47

Afsluitend	49
6. Conclusies, reflectie en aanbevelingen.....	50
Bijlagen.....	59
Bijlage A. Respondenten	59
Bijlage B. Itemlijst diepte-interviews.....	60
Bijlage C. Demografische gegevens	62
Bijlage D. Percentage PVV stemmers landelijk verkiezingen 2012	63
Bijlage E. Zetelverdeling in gemeenteraden 2010-2014	64

1. Inleiding

Aanleiding voor het onderzoek

Dit onderzoeksverslag gaat over risico en bescherming in verband met discriminatoire incidenten bij moskeeën. Uit het boek 'Islamofobie en Discriminatie'¹ kwam al naar voren dat het bredere beeld van toenemende islamofobie in Nederland samenging met het vaker voorkomen van geweld en incidenten bij moskeeën. Het aantal geregistreerde gevallen liet een continuïteit zien met periodes waarin het piekte, afhankelijk van de omstandigheden. Dit was bijvoorbeeld het geval na de aanslagen op het WTC in New York op 11 september 2001 en na de moord op van Gogh in november 2004. In 2014 werden voor het eerst moskeeën zelf gevraagd naar hun ervaringen op dit gebied.² Gecombineerd met de gegevens uit andere bronnen hadden we hiermee weliswaar geen compleet maar wel een aannemelijk beeld over discriminatoire agressie en geweld tegen moskeeën in Nederland. Dit beeld is samengevat als volgt. Van de naar schatting 475 moskeeën in Nederland heeft meer dan een derde (39 %) in de afgelopen tien jaar te maken gehad met één of vaak meerdere voorvallen van discriminatoire agressie en geweld. Vernieling, bekladding met discriminatoire leuzen, (pogingen tot) brandstichting, dreigbrieven en het ophangen van een varkenskop behoren tot de meest voorkomende incidenten. Een deel van deze moskeeën maakte zulke incidenten minstens jaarlijks of zelfs vaker mee. 30% van de moskeeën heeft geen voorvallen van discriminatoire agressie en geweld meegemaakt. Van 29% van de moskeeën is niet bekend of zij dit soort ervaringen hebben gehad.

Tabel 1.1. Discriminatoire incidenten bij Nederlandse moskeeën

Moskeeën	Incidenten meegemaakt	geen incidenten meegemaakt	Onbekend
475	176 (39%)	142 (30 %)	132(29%)

Bron Monitor Moslim Discriminatie, 2015

Over de daders is weinig bekend. Afgezet tegen het algemene meldingspercentage bij discriminatie deden boven verwachting veel van de getroffenen aangifte bij de politie, maar vaak tot hun teleurstelling: er werd niet veel mee gedaan. In de POLDIS rapportage van 2012 over de algemene discriminatiegegevens van de politie wordt vermeld dat 77 - 85 % van de daders man is. In eerder onderzoek kwam al naar voren dat er weinig specifiek bekend is over daders van agressie en geweld tegen moskeeën. In gevallen die wel bekend zijn, ging het vooral om jongeren in een klein aantal gevallen om individuen die niet altijd even toerekeningsvatbaar waren en enkele keren om daders uit extreemrechtse hoek.³ Voor zover bekend zijn de meeste daders afkomstig uit de leeftijdscategorie jongeren en jongvolwassenen tot 24 jaar. Toch zijn er ook volwassen mannen onder de daders van sommige voorvallen, zoals in de zomer van 2014 bleek toen enkele mannen – dertigers, veertigers volgens het moskeebestuur - in IJmuiden de moskee binnendrongen. De man die in 2014 in Gouda dreigde een moskee in brand te steken was 50 jaar. De jongste daders waren, voor zover bekend, 12 - 13 jaar: zij kladden leuzen op een moskee in Hilversum. Daders slaan in veel gevallen 's nachts toe, vooral als het gaat om vernieling en brandstichting.

¹ I. van der Valk, *Islamofobie en discriminatie*, AUP 2012.

² I. van der Valk, *Monitor Moslimdiscriminatie*, IMES, Universiteit van Amsterdam, 2015.

³ Ibid.

Hoe komt het dat de ene moskee wel en de ander geen last heeft van discriminatoire incidenten? Zijn er risico of beschermingsfactoren aan te wijzen? Daarover gaat dit rapport.

Doel van het onderzoek en vraagstelling

Dit verdiepingsonderzoek is verkennend van aard. Het komt voort uit de vraag: hoe komt het dat sommige moskeeën wel en andere geen last hebben (gehad) van incidenten? Is er verschil tussen deze moskeeën of wellicht tussen lokale contexten en hoe ziet dit verschil er uit? Doel van dit verkennende onderzoek is na te gaan of er beschermings- en risicofactoren zijn vast te stellen voor incidenten bij moskeeën. De vraagstelling van het onderzoek luidt dan ook: Wat zijn risico- en beschermingsfactoren in relatie tot het vóórkomen en voorkómen van discriminatoire agressie tegen moskeeën? Hoe verhouden deze factoren zich ten opzichte van elkaar? Hoe kunnen deze factoren worden beïnvloed? Om deze vragen te beantwoorden is gekeken naar kenmerken van een geselecteerd aantal van zestien moskeeën, kenmerken van de lokale omgeving en de interactie tussen beide. Als we zicht hebben op risico- en beschermingsfactoren is het wellicht mogelijk beleidslijnen aan te geven voor moskeeën en de lokale samenleving om dit soort incidenten te voorkomen. Een inventarisatie van deze factoren kan worden gebruikt als checklist voor moskeeën en andere betrokkenen zoals gemeenten en overheid. Het gaat in dit onderzoek om discriminatoire agressie tegen moskeeën. In onderstaand stuk wordt hiernaar afwisselend verwezen met gebruikmaking van de begrippen discriminatoire agressie of kortweg met ‘voorvallen’ of ‘incidenten’.

Analysekader

Dit onderzoek bouwt voort op eerder onderzoek dat in Nederland gedaan is naar incidenten bij moskeeën, en daaraan ten grond slag liggende weerstand. Daarnaast is het geïnspireerd door de theorie van situationele misdaadpreventie van onder meer Ron Clarke.⁴ Deze theorie gaat ervan uit dat niet alleen moet worden gekeken naar de achtergronden, situatie en kenmerken van daders, maar ook naar de omgeving van de misdaad. Waar biedt deze omgeving de gelegenheid om tot misdaad over te gaan? Hoe kan de omgeving zodanig worden ingericht dat het daders moeilijk wordt gemaakt of verhindert hun plannen uit te voeren? Wat verhoogt voor hen de risico's en vermindert de beloning die zij van hun daden verwachten? De wetenschappers die met deze theorie werken kijken vooral naar fysieke belemmeringen en maatregelen maar evengoed kan de theorie bruikbaar zijn wat betreft factoren in de sociale omgeving. Welke sociale voorwaarden bevorderen of beletten de stap om tot agressie tegen moskeeën over te gaan? Daarnaast spelen er ook bij moskeeën fysieke omgevingsfactoren, zoals veiligheidsvoorzieningen. In de periode voor 2012 is maar beperkt onderzoek gedaan naar incidenten bij moskeeën in Nederland. De tweejaarlijkse studies in het kader van het project Monitor Racisme & Extremisme (cq extreemrechts) van de Anne Frank Stichting /Universiteit Leiden (1996-2011) maken bij hun periodieke opsomming van racistische voorvallen regelmatig melding van incidenten bij moskeeën zonder daar verder nader op in te gaan.⁵ Buijs en Schuster 2001⁶ onderzochten oorzaken en oplossingen voor maatschappelijke weerstand en strijd rond ruimtelijke voorzieningen voor bijzondere groepen zoals bijvoorbeeld opvangvoorzieningen voor daklozen maar ook moskeeën. In het onderzoeksverslag ‘Omstreden voorzieningen’ wijzen zij vooral op de hoge eisen die moeten worden gesteld aan democratisch *overleg en besluitvorming*, van de samenleving als geheel

⁴ R. V. Clarke, *Situational crime prevention :successful case studies (2 ed)* New York, Harrow and Heston.

⁵ Zie voor het laatste Monitorrapport:

http://www.annefrank.org/ImageVault/Images/id_11703/scope_0/ImageVaultHandler.aspx

⁶ F.J.Buijs & J. Schuster, *Omstreden voorzieningen*, Rotterdam Radar 2001.

maar vooral van acterende gemeentelijke stakeholders. In vervolg hierop keek Akkus 2004⁷ in een vergelijkende casestudy naar verklaringen voor de afwezigheid van verzet bij de vestiging van gebedshuizen, moskeeën en mandirs. In zijn studie komen de volgende factoren als relevant naar voren. Ten eerste, een verschil in *strategie van de gebedshuizen zelf*. Zijn zij gericht op minimale zichtbaarheid of juist op een assertieve manifestatie van de religieuze institutie? Daarnaast spelen verschillen in *populatieomvang* en *beeldvorming* volgens deze studie een rol. De *etnische diversiteit binnen de wijk* van vestiging kwam eveneens naar voren als een factor van betekenis. In Van der Valk 2012;2015 kwam naar voren dat discriminatoire voorvallen bij moskeeën verspreid door het hele land plaatsvonden, maar *vaker in middelgrote of kleine gemeenten dan in de grote steden*. Het onderzoek liet zien dat zichtbare, als zodanig *herkenbare moskeeën* vaker doelwit zijn dan meer ingebouwde gebedshuizen in gebouwen die voorheen een andere bestemming hadden. Vooral moskeeën die werken aan *nieuwbouw* of nog niet lang geleden nieuw werden gebouwd, bleken relatief vaker mikpunt van agressie. Het onderzoek wees erop dat het in verband hiermee mogelijk is dat ouders zich aangemoedigd voelen door het *anti-islam discours*⁸ en de acties tegen nieuwbouw moskeeën van de PVV en aan deze partij gelieerde initiatieven. Duidelijk werd dat *extreemrechtse groepen* in toenemende mate inspelen op de PVV-protesten. De vraag deed zich voor of dit verzet – eerder dan de nieuwbouw zelf – de drive tot vandalisme en geweld triggerde. Mogelijk voelden mensen zich gesterkt door het protest van de PVV en gelieerde initiatieven om verder te gaan dan de wet hen toestaat? Daarnaast werd gewezen op de rol van haatspraak op het internet. Op sommige sites uitte reaguurders zich zeer extreem in hun pogingen om nieuwbouw van een moskee tegen te gaan. Daarbij wordt regelmatig verwezen naar *sociale problemen met en criminaliteit* door tweede en derde generatie migranten jeugd, vooral van Marokkaanse afkomst. Deze problemen hebben in Nederland veel aandacht gekregen in wetenschap, beleid en in de publieke discussie. Niet zelden werd deze problematiek benaderd vanuit een cultureel interpretatiekader waarin de Marokkaanse afkomst en islam een sleutelrol kregen toebedeeld.⁹

Een ander aspect waarvan kan worden aangenomen dat dit mogelijk van invloed zou kunnen zijn, is de *radicaliseringsproblematiek* onder jongeren met een migratie-achtergrond en dan met name de (sociale) media-aandacht hiervoor.¹⁰ Uit eerder onderzoek door Van der Valk 2012¹¹ bleek verder dat dertig procent van de acties tegen moskeeën kon worden gerelateerd aan extreemrechts. Bij illegale actievormen bleef het ouderschap vaak onbekend maar waar dit wel bekend werd ging het merendeels om jongeren, personen met een extreemrechtse achtergrond en mensen met een psychisch instabiele achtergrond. Bij incidenten bij islamitische objecten (scholen en moskeeën) na de moord op Theo van Gogh bleek er een *grote betrokkenheid van Lonsdale jongeren en van extreemrechts*¹². Van der Valk liet ook

⁷ B. Akkus, *God zegene de greep, de vestiging van Mandirs en Moskeeën*, Rotterdam LBR, 2004.

⁸Zie ook: K. Vossen, *Rondom Wilders*. Amsterdam: Boom, 2013. S. Schaap, *Het rancuneuze gif, de opmars van het onbehagen*, Uitgeverij Damon, 2012.

⁹ Zie voor gegevens over criminaliteit onder Marokkanen in Nederland en de specifieke Nederlandse benadering hiervan in vergelijking met ander Europese landen: F. Bovenkerk, *Marokkaan in Europa, crimineel in Nederland*, Den Haag, Boom/Lemma 2014

¹⁰ Zie o.m. M. de Koning, C. Becker, I. Roex, P. Aarns, Eilanden in een zee van ongelof, Radboud Universiteit Nijmegen/ Universiteit van Amsterdam, 2014; I. Roex, S van Stiphout & J.Tillie, Salafisme in Nederland. Aard, omvang en dreiging, IMES, Universiteit van Amsterdam, 2010; I. van der Valk *Islamistisch extremisme in Nederland*, in P. Rodrigues & J. van Donselaar, Monitor Racisme & Extremisme, negende rapportage, Amsterdam/ Leiden Anne Frank Stichting/ Universiteit Leiden, Amsterdam University Press (AUP), 2010 (pp 85-109).

¹¹ I. van der Valk Islamofobie en Discriminatie, p. 88.

¹² R. Witte, 'Al eeuwen lang een gastvrij volk', racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland 1950-2009), Amsterdam, Aksant 2010:141-2; J. van Donselaar & P.R. Rodrigues Ontwikkelingen na de moord op Van Gogh. Annex monitor Racisme en Extreemrechts Zesde Rapportage, Amsterdam/Leiden: Anne Frank Stichting/Departement Bestuurskunde Universiteit Leiden,2004.

zien dat extreemrechtse groepen zich in de periode na 2006 in navolging van Geert Wilders/PVV steeds meer manifesteren tegen de islam/moslims.¹³

Bovengenoemde aspecten die cursief zijn weergegeven, zijn vermoedelijk van belang waar het gaat om risico's op discriminatoire agressie en bescherming daartegen. Om deze risico- en beschermingsfactoren voor incidenten bij moskeeën op het spoor te komen zijn deze aspecten voor dit onderzoek gerubriceerd naar kenmerken van moskeeën, kenmerken van de plaatselijke context en kenmerken van de interactie tussen de moskee en plaatselijke actoren. Bij de kenmerken van de moskeeën komen de fysieke aspecten (architectuur) organisatie, activiteiten en contacten met de buitenwereld aan de orde. Gegevens over bevolkingssamenstelling, mogelijke problemen in de lokale gemeenschap zoals (islamistische) radicalisering,¹⁴ overlast en de situatie van de jeugd staan centraal bij de bestudeerde kenmerken van de lokale gemeenschap. Bij de interactie tussen de moskee en plaatselijke actoren komt ook aan de orde of er sprake is geweest van (ver)nieuwbouw en hoe daarop werd gereageerd.

Onderzoeksmethoden

Het onderzoek is gedaan door middel van semigestructureerde diepte-interviews met bestuurders/woordvoerders van moskeeën, en met ambtenaren en enkele professionals uit de gemeenten waar deze moskeeën zijn gevestigd¹⁵ en door bureauonderzoek, literatuur en documentenstudie en internet searches. Een itemlijst voor de diepte-interviews is opgenomen in bijlage B. Er werd een selecte steekproef van zestien moskeeën getrokken uit het bestand aan moskeeën dat in 2013-2014 deel nam aan een survey naar incidenten bij moskeeën. Aan deze survey namen 84 moskeeën deel, 57 die wel incidenten hadden meegemaakt en 27 bij wie dat niet het geval was. Van de geselecteerde moskeeën hebben acht een Turkse en acht een Marokkaanse achtergrond. Zeven van deze moskeeën hebben geen incidenten meegemaakt en negen wel. De interviews vonden plaats in de periode mei–begin oktober 2015. De gespreksonderwerpen¹⁶ gingen over kenmerken van de moskeeën zoals de organisatie, activiteiten en contacten met de buitenwereld, mogelijke problemen in de lokale gemeenschap zoals (islamistische) radicalisering,¹⁷ overlast, de situatie van de jeugd en de mate van interactie tussen de moskee en plaatselijke actoren. Hierbij kwam ook aan de orde of er sprake is geweest van (ver)nieuwbouw van de moskee. Tenslotte kwam ter sprake welke factoren in de visie van de gesprekspartners van invloed zijn op het voorkomen van incidenten. De verslagen van de gesprekken werden na uitwerking naar de geïnterviewden teruggekoppeld. De gesprekken met de moskeebestuurders vonden op een enkele na plaats in de moskee in aanwezigheid van één tot vier leden van het bestuur. Bij drie moskeeën waren ook vrouwen aanwezig, respectievelijk als voorzitter, als voorzitter van de vrouwencommissie en als actief lid. De ontvangst was hartelijk en na het gesprek volgde steeds een rondleiding. De gespreksduur varieerde van anderhalf tot drie uur. De interviews met ambtenaren en professionals werden op een enkele na telefonisch afgenomen, verliepen eveneens in een goede sfeer en duurden één tot twee uur. Bij zowel de respondenten van moskeeën als de woordvoerders van de gemeenten was in zekere mate, zo kreeg ik de indruk, sprake van

¹³ I. Van der Valk Islamofobie en Discriminatie, p.60-72; I. van der Valk Monitor Moslim Discriminatie, p. 40-43.

¹⁴ Onder radicalisering wordt algemeen het volgende verstaan: het actief nastreven en/of steunen van maatschappelijke veranderingen die zodanig diep ingrijpen in de samenleving dat dit een gevaar oplevert voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, mogelijk met behulp van ondemocratische middelen.

¹⁵ Zie bijlage A voor de betreffende gemeenten.

¹⁶ Zie bijlage B voor de itemlijst bij de interviews.

¹⁷ Onder radicalisering verstaan wij het actief nastreven en/of steunen van maatschappelijke veranderingen die zodanig diep ingrijpen in de samenleving dat dit een gevaar oplevert voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, mogelijk met behulp van ondemocratische middelen.

sociaal wenselijke antwoorden. Men wilde graag goed naar voren komen en leek zich bewust van mogelijke effecten van publicatie van de naar voren gebrachte informatie en opinies. Om het beeld te verlevendigen wordt in de rapportage ruimschoots geciteerd uit de interviews. Citaten zijn door mij geredigeerd. In de bijlagen zijn achtergrondgegevens opgenomen over de gemeenten die bij het onderzoek zijn betrokken, demografische gegevens, en plaatselijke en landelijke verkiezingsresultaten. Ook een lijst van respondenten en een itemlijst voor de diepte-interviews zijn in de bijlagen opgenomen.

2. De moskeeën

De moskeeën die aan dit onderzoek meedoen bevinden zich verspreid over het land in acht verschillende provincies: Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Brabant, Flevoland, Groningen. Onder hen is één moskee opgericht in de jaren zeventig, zes in de jaren tachtig, vier in de jaren negentig en vijf in de eerste jaren na 2000.

Tabel 2.1. Jaar van oprichting (n=16)

Jaren 1970	Jaren 1980	Jaren 1990	Jaren 2000
1	6	4	5

Voordat verder op de moskeeën en hun organisatie en activiteiten wordt ingegaan volgt hier eerst informatie over de aard van de voorvallen die moskeeën in Nederland zoal meemaken en de ervaringen op dit gebied van de negen moskeeën van dit onderzoek die doelwit waren van discriminatoire agressie.

Aard van de agressie tegen moskeeën

Eerder onderzoek¹⁸ heeft laten zien dat het ingooien van ruiten het meeste voorkomt (66 %). Daarnaast doen zich veel gevallen voor van bekladding (39 %) en brandstichting (37 %) evenals dreigtelefoontjes en dreigmails (16 %). Het deponeren van dierenresten van varkens of schapen (kop/poot/bloed) komt ook regelmatig voor (13%) en soms agressie tegen personeel (5%). Daarnaast werd een diversiteit aan ‘andere incidenten’ gemeld zoals het bekogelen met eieren, het stelen van een camera, flessen gooien, inbraak, pornofoto’s en – video in de brievenbus, het neerhalen van vlaggen en het plaatsen van een nepbom te zijn. In totaal meldden 56 van 84 respondenten 118 voorvallen van agressie en geweld.

Onderstaande tabel biedt een overzicht van de vormen van agressie waarmee negen moskeeën die aan dit onderzoek deelnamen, te maken kregen. Meestal kregen zij met meerdere incidenten te maken of waren zij meerdere malen doelwit. Het werkelijke aantal incidenten is dus groter dan de som van de waarden uit de tabel. Zij maakten allen hiervan melding bij de politie of deden aangifte. Twee moskeeën waren niet tevreden met het resultaat van de inspanningen van de politie om daders op te sporen. Slechts in twee gevallen werden daders daadwerkelijk opgespoord.

Tabel 2.1. Ervaren vorm van agressie en frequentie (n=16)

Bekladding	6
Brandstichting	5
Vernieling	7
Dreigbrieven	4
Varkenskop neergelegd	2
Diversen	3

¹⁸ I. van der Valk Monitor Moslim Discriminatie, p.73.

Om de vraag van dit onderzoek te beantwoorden wordt gekeken of er relevante verschillen zijn tussen de moskeeën en/of tussen de plaatselijke context in relatie tot incidenten die zich voordoen. Voor wat betreft de kenmerken van moskeeën is gekeken naar de architectuur / locatie van het gebouw en naar de moskee als organisatie. Besproken wordt hoe de moskeeën zijn georganiseerd, welke activiteiten die zij ondernemen buiten de strikt religieuze sfeer en de mate waarin zij open staan voor de buitenwereld, deelnemen aan activiteiten die zij niet zelf organiseren en samenwerken met lokale organisaties en instellingen. Ook de getroffen veiligheidsvoorzieningen komen aan de orde. Bekeken wordt of er in al die aspecten van het functioneren van de moskeeën dimensies aanwezig zijn die mogelijk zijn te beschouwen als factoren van risico voor of bescherming tegen agressie.

Architectuur

Van de zestien moskeeën die bij dit onderzoek zijn betrokken, zijn er veel herkenbaar als moskee. Dit is heel duidelijk het geval bij degene die nieuw gebouwd zijn en een minaret of koepel hebben. Drie moskeeën zijn niet of bijna niet als zodanig herkenbaar. Eén daarvan is een voormalige kerk. Enkele moskeeën zijn gevestigd in bestaande gebouwen die bij een verbouwing enigszins zijn aangepast, bijvoorbeeld door toevoeging van een kleine koepel of minaret. Eén moskee is nieuw gebouwd tussen bestaande panden maar de architectuur is zeer goed ingepast. Van de moskeeën die incidenten hebben meegemaakt zijn er drie minder herkenbaar als moskee. Van de moskeeën die *geen* incidenten hebben meegemaakt zijn er drie duidelijk herkenbaar als moskee terwijl de andere veel minder herkenbaar zijn (zie tabel 2.2.). Zoals ook al in eerder onderzoek werd vastgesteld,¹⁹ komt ook bij de nu onderzochte moskeeën (on)herkenbaarheid als moskee naar voren als een factor van risico- of bescherming.

Tabel 2.2. Herkenbaarheid moskeeën (n=16)

Moskeeën	Herkenbaar	Minder herkenbaar
Incidenten Meegemaakt (9)	6	3
Geen incidenten Meegemaakt (7)	3	4

De organisatie

Het overgrote deel van de moskeeën in Nederland is gebouwd op initiatief van en gefinancierd door de eerste en later ook tweede generatie Turkse en Marokkaanse migranten²⁰. De zestien moskeeën van dit onderzoek worden bestuurd door vrijwilligers van Turkse (T) cq Marokkaanse (M) afkomst. Op drie na zijn de moskeebesturen etnisch homogeen. Bij de een zit een bekeerling van Nederlandse origine in het bestuur en twee andere hebben bestuursleden van diverse komaf. Op een uitzondering na zijn alle bestuursleden man. Eén moskee (T) heeft naast een mannelijke ook een vrouwelijke voorzitter. Eén moskee (M) laat weten een bestuurswisseling voor te bereiden. In het nieuwe

¹⁹ I. van der Valk, Islamofobie en discriminatie, p. 84.

²⁰ De Surinaamse moskeeën vallen buiten dit onderzoek. Er deden zich op een uitzondering na geen incidenten voor.

bestuur dat men op het oog heeft zal ook een vrouw zitting hebben. Eén moskee (T) heeft geen vrouwen in het Dagelijks Bestuur maar wel in het Algemeen Bestuur. Op één na alle moskeeën hebben een vrouwencommissie die merendeels zeer actief is. Bij veel moskeeën is in de huidige tijd sprake van een overgangsfase: de oudere bestuurders, eerste generatie migranten, maken geleidelijk plaats voor jongeren van de tweede generatie. Dit gaat niet altijd zonder slag of stoot omdat het de ouderen soms moeite kost de controle uit handen te geven en veranderingen te accepteren, ook waar het de positie van vrouwen betreft. De woordvoerder van de moskee Gorinchem licht dit toe:

‘Er is een veranderingsproces gaande. De jongeren willen moderniseren. De moskee is gebouwd met eigen middelen van de gemeenschap en wordt ook met eigen middelen onderhouden. De oudere generatie heeft wat moeite met het overdragen van het beheer aan de jongeren. Wordt er wel goed met geld en middelen omgegaan? Daar heeft men zorgen over. De oudjes zijn ook terughoudend om vrouwen een meer gelijkwaardige positie te geven. Tot nu toe werd het bestuur alleen door de mannen gekozen. Bij de aanstaande verkiezingen zullen of vrouwen zelf ook kiezen of iemand kunnen mandateren. Dat laatste is dan een compromis om de ouderen tevreden te stellen. In de commissie die de verkiezingen voorbereidt zitten ook een vrouw en twee jonge meisjes.’

Deze modernisering betekent meer openheid naar de buitenwereld, onder leiding van een bestuur dat qua organisatie beter op zijn taak is voorbereid en communicatief vaardiger is. Men beheerst de Nederlandse taal beter, maar ook de culturele omgangsvormen. Het betekent een nieuw elan. Dit komt het positieve contact met de buitenwereld, de deelname aan het openbare leven in de gemeente als deel van het maatschappelijk middenveld en de dialoog met andere religies ten goede. Het betekent dat betere contacten (kunnen) worden onderhouden met overheid, maatschappelijke organisaties en buurtbewoners. Zoals een moskeebestuurder uit Almere opmerkt:

‘De vorige generatie heeft de moskee opgezet als gebedsruimte, meer niet. De huidige generatie wil een veel bredere functie hebben, we schamen ons niet en manifesteren ons. Wij, de instanties en de gemeente hebben elkaar nodig.’

Een andere respondent wijst er op dat dit gevolgen heeft voor de invulling van de functie van de moskee. Van gebedshuis ontwikkelt de moskee zich steeds meer tot een gemeenschapshuis met een sociaal-culturele en educatieve functie. Een moskeewoordvoerder zegt in dit kader zelfs dat de gebedsdiensten ‘bijzaak’ zijn. Men wil vooral functioneren als gemeenschapshuis. De moskeeën maken onderscheid tussen leden en bezoekers. De moskeeën die aan dit onderzoek meewerkten hebben 80-300 leden (gezinnen). Onder de leden, maar vooral onder bezoekers die geen lid zijn, is toenemend sprake van etnische heterogeniteit omdat er steeds meer moslims van een andere nationaliteit dan de Turkse of Marokkaanse, de moskee bezoeken. Zij zijn vooral afkomstig uit vluchtelingengroepen. Er komen onder meer gelovigen die afkomstig zijn uit Irak, Iran, Syrië, Eritrea, Afghanistan en een klein aantal bekeerlingen die in Nederland zijn geboren en getogen en soms Surinamers. De Turkse moskeeën die aan dit onderzoek deelnamen, zijn verbonden aan de koepel van de Islamitische Stichting Nederland (ISN) die ressorteert onder het Presidium voor Godsdienstzaken in Turkije. De geïnterviewde Marokkaanse moskeeën zijn zelfstandig en niet aan een landelijke koepel verbonden.²¹ Wel maakt de helft van hen deel uit van plaatselijke of regionale

²¹ De islam kent geen hiërarchie zoals bijvoorbeeld de katholieke kerk waar priesters de richtlijnen van boven gestelde bisschoppen, kardinalen paus opvolgen.

samenwerkingsverbanden met andere Marokkaanse moskeeën. Deze worden meestal Raad van Marokkaanse Moskeeën genoemd (soms in oprichting). Daarnaast onderhoudt men op plaatselijk niveau relaties met andere niet-Marokkaanse moskeeën. Bij enkele moskeeën staan deze op een laag pitje. In zes gemeentes functioneert een plaatselijke of regionale raad van Moskeeën of worden pogingen ondernomen om te komen tot een raad van plaatselijke moskeeën. Moskeeën komen elkaar tegen bij bijeenkomsten die door de gemeente worden georganiseerd. Ze houden vaak contact en stemmen soms activiteiten af. Van echte samenwerkingsprojecten is in het algemeen geen sprake. Waar geen plaatselijk samenwerkingsverband is houdt men in het algemeen vaker contact met andere moskeeën van dezelfde etnische achtergrond dan met moskeeën van een andere etnische achtergrond. Twee moskeeën noemen als reden voor de ervaren afstand tot een plaatselijke moskee met een andere achtergrond culturele factoren of een ervaren gebrek aan openheid.

Op het gebied van de organisatie verschillen moskeeën die wel of geen incidenten hebben meegemaakt niet van elkaar.

Activiteiten voor de achterban

Bijna alle moskeeën zijn in meer of mindere mate actief met het organiseren van educatieve, sociaal-culturele en ontspanningsactiviteiten naast de gebedsdiensten en andere religieuze activiteiten, zoals Koranlessen en de viering van islamitische feestdagen. Het gaat hier om activiteiten als huiswerkklassen, voorlichtingsbijeenkomsten, excursies, sport en spel voor de kinderen en jongeren, ontmoetingsbijeenkomsten voor vrouwen en mannen. Drie moskeeën zijn op dit punt minder actief. Dit heeft te maken met het gegeven dat zij klein zijn, te weinig ruimte hebben en te weinig vrijwilligers om deze activiteiten te organiseren, gezien de beperkte omvang van het ledenbestand. Daar staat tegenover dat een aantal vooral grotere moskeeën een indrukwekkende staat van dienst heeft op het gebied van deze activiteiten. Zij zijn hier ruimtelijk beter voor ingericht doordat zij voor verschillende functies aparte ruimtes hebben.

Communicatie met de achterban

De meeste moskeeën zijn actief op sociale media. Negen moskeeën hebben een website en twee hebben plannen om een site te ontwikkelen. Facebook is echter het meest gebruikte communicatiemiddel. Dertien moskeeën houden contact met hun achterban via Facebook. Zij plaatsen daarop aankondigingen, verslagen en foto's van evenementen, zoals open dagen. Slechts drie moskeeën maken geen gebruik van Facebook. Sommige moskeeën houden al of niet in aanvulling op websites en Facebook contact met hun achterban via Twitter, sms, email of What's app. Eén moskee heeft een mededelingenblad dat digitaal verspreid wordt. Twee moskeeën noemen mondelinge informatievoorziening na het gebed als belangrijk communicatiemiddel. Bij één moskee is dit de belangrijkste communicatievorm richting achterban. De variatie in communicatiemiddelen hangt samen met de mate van modernisering en de mate waarin activiteiten worden ontplooid die brede bekendmaking vragen.

Er is in dit opzicht geen verschil te zien tussen moskeeën die wel en geen last hebben gehad van incidenten.

Openheid en samenwerking

Waar moskeeën zichzelf in drie tot vijf steekwoorden karakteriseren scoort 'openheid' het hoogst (11), gevolgd door 'transparant'(4), 'actief'(3) en 'volgens normen/waarden/regels religie'(3). 'Gastvrij', 'sociaal' en 'gematigd' worden door twee moskeeën genoemd. Daarnaast wordt door steeds één moskee een breed palet aan eigenschappen genoemd:

verbindend, deel van de samenleving, liberaal, gericht op kennis en ontwikkeling, je voelt je thuis, vriendelijk, netjes, respect voor de wet, vooruitstrevend, low-profile en ‘no-problem’ moskee zijn er enkele van. De moskeeën geven de genoemde openheid vooral vorm in contact met de burens en in lokale samenwerking met gemeente en kerken.

Burens

De meeste moskeeën hebben contact met omwonenden. Zij vinden dit een belangrijk aandachtspunt en willen er graag voor zorgen dat zij geen hinder en overlast veroorzaken voor de burens. Bij één moskee is het contact met de burens als het ware geïnstitutionaliseerd doordat men deelneemt aan een beheergroep waaraan ook bewonersorganisaties en volkstuinen uit de directe omgeving deelnemen. Bij twee moskeeën staat het contact met omwonenden op een laag pitje en één moskee heeft geen contact met bewoners. De ervaringen met de burens van moskeeën zijn niet onverdeeld positief. Er zijn burens die de moskee een warm hart toedragen en andere die kritisch tot negatief staan tegenover de moskee zoals naar voren komt in de ervaringen die hierna worden beschreven. Moskee Veenendaal:

‘Ja, er zijn positieve en negatieve ervaringen. Sommige buurtbewoners helpen bij de braderie. Wij houden rekening met de bewoners, zorgen dat er buiten geen muziek is en dat mensen zich rustig gedragen. Momenteel is er een parkeerprobleem doordat sinds kort een deel van de plekken alleen voor vergunninghouders is.’

Merkbare religieuze manifestaties zoals een luide oproep tot gebed of groen licht op de moskee kunnen ook voor spanningen met de burens zorgen, zoals in Velsen:

‘Met de bewoners van de nieuwe hoge flat aan de overkant van de straat is het contact niet zo goed. Er kwamen deze zomer protesten tegen het groene licht dat op de minaret stond gericht in de Ramadan.’

De moskeeën nemen verschillende initiatieven om het contact met de burens op een positieve manier te beïnvloeden. In Purmerend hebben jongeren van de moskee onlangs een enquête uitgezet bij honderd adressen in de directe omgeving. Aan de buurtbewoners werd gevraagd hoe zij de moskee ervaren en of ze het op prijs stellen om een discussie aan te gaan met de moskee. Daar zal een vervolg aan gegeven worden via een bijeenkomst met de buurt. Op enkele reacties na werd het initiatief positief ontvangen. Er kwam een twintigtal ingevulde formulieren terug. De respondent van de moskee in Zeist licht verschillende maatregelen gericht op een positief contact met de burens toe:

‘In de Ramadan ontvangen burens een brief met een uitnodiging om contact op te nemen als men overlast ervaart, ook wordt men uitgenodigd voor een burens-iftar.²² De bezoekers worden gemaand rustig te zijn bij het verlaten van het pand, onze parkeerwachters zeggen: mond dicht, hup, wegwezen.’

De woordvoerder van de moskee in Velsen vertelt over de reacties van steun en solidariteit vanuit de plaatselijke bevolking nadat de moskee voor de zoveelste keer te maken had gekregen met agressie door indringers die een bestuurslid op het gezicht sloegen met een gebroken neus als gevolg:

²² Avondmaaltijd na het verbreken van de vasten in de Ramadan.

‘We geven informatie en nodigen de buurtbewoners uit bij open dagen. Na de aanvallen vorig jaar en de publiciteit erover kregen we veel positieve reacties en kwamen er maar liefst 550 mensen naar de open dag in oktober 2014.’

Het is een ervaring die vaker wordt genoemd.²³ In het begin hebben de burens moeite met de komst van een moskee maar op de duur valt het alles mee. Moskee Almelo:

‘De burens hebben in het verleden wel veel gemopperd maar men is nu gewend aan de moskee. We proberen goed te communiceren.’

Gelijksoortige ontwikkelingen maar dan rond de komst van immigranten in het algemeen werden al geconstateerd door wetenschappers van de Chicago-school, waaronder Robert E. Park, in de Verenigde Staten. Zij bestudeerden de komst en (tenslotte) acceptatie van het grote aantal migranten dat zich in de eerste helft van de vorige eeuw in Chicago vestigde. Bij sommige moskeeën worden de relaties op den duur zelfs hartelijk. De woordvoerder van de moskee in Zoetermeer:

‘Binnenkort nemen we afscheid van de imam omdat zijn vijf jaar erop zit; hij is bekend bij de burens. We willen een afscheidsbijeenkomst organiseren.’

Gemeente

Veel moskeeën werken samen met externe partners maar sommigen zijn daarin actiever dan andere. De meest genoemde samenwerkingspartners die genoemd worden zijn de gemeente en andere religieuze instellingen. Soms werkt men ook samen met het jongerenwerk. Twee moskeeën signaleren dat er sprake is van enige discontinuïteit in relaties en samenwerking omdat besturen iedere twee jaar wisselen en imams regelmatig worden vervangen.²⁴ Alle gemeenten hebben geregeld, op min of meer structurele basis contact met de moskeeën. Soms is er enige variatie en heeft men meer contact met de ene moskee dan met de andere, afhankelijk van de mate van openheid van de moskee. In de ogen van de meeste respondenten bij gemeenten zijn de moskeeën samenwerkingsgericht. Slechts één geïnterviewde contactpersoon bij een gemeente denkt daar anders over en vindt de moskee niet samenwerkingsgericht. Enkele maken hier het voorbehoud dat dit alleen geldt als het hun gevraagd wordt. De ambtenaar van de gemeente Gorinchem:

‘Alleen als er om gevraagd wordt. Men doet de eigen dingen, is er niet op tegen maar zoekt het niet op. Initiatieven komen bijna altijd van onze kant. Na de aanslagen in Parijs (Charlie Hebdo) kwam men wel op eigen initiatief naar de plaatselijke bijeenkomst. Bestuursleden van beide moskeeën spraken ook op de bijeenkomst.’

Eén moskeebestuurder vindt dat het niet de moskeeën maar de gemeenten zijn die te weinig de samenwerking zoeken. De gemeente zou het contact onvoldoende benutten omdat men te weinig vertrouwen stelt in de moskee, bijvoorbeeld in verband met potentiële inzet tegen radicalisering. De woordvoerder van de moskee in Almere:

‘Ja, we werken samen met de gemeente, met de politie, in de buurt en met andere moskeeën. Er is te weinig samenwerking tussen de moskee(en) en de overheid. Vaak

²³ Zie bijvoorbeeld Jenne Jan Holtland, ‘*Geven moskeeën echt veel overlast?*’, De Volkskrant, 7 mei 2015.

²⁴ Dit geldt vooral voor de Turkse moskeeën die aan ISN zijn verbonden, maar niet voor andere moskeeën. De zittingsduur van de besturen van de Marokkaanse moskeeën is meestal langer. Ook zoeken zij zelf een imam aan en bepalen zelf de duur van de aanstelling.

worden we pas benaderd als er incidenten zijn terwijl er een permanente relatie zou moeten zijn.'

De respondent van de gemeente Veenendaal stelt dat de moskeeën de gemeente verwijten selectief te reageren op incidenten: 'Als het om een kerk ging zou het allemaal heel anders gaan.'

In de gemeente Groningen merkt de woordvoerder op dat de problemen met de buurt over de nieuwbouw van de moskee in het Selwerd park negatieve gevolgen heeft voor de openheid en samenwerking met de moskee:

'De dialoog zou wel een impuls kunnen krijgen. De moskee is nu wat terughoudender qua samenwerking in de buurt gezien de bezwaren die tegen de nieuwbouw zijn gerezen. Zo werkt men bijvoorbeeld niet mee met de ontwikkeling van het Wijkplan voor de buurt Paddepoel.'

Over het vorige bestuur van de moskee in het Selwerdpark was de contactpersoon bij de gemeente zelfs lovend:

'Ik heb vaak bewondering gehad voor de genuanceerdheid van het moskee bestuur. De opstelling van het vorige bestuur was: wij zijn ook buurtbewoners, burens, we willen ons als goede burens gedragen maar we horen er wel bij. Het was een bestuur met weldenkende, beschaafde mensen.'

De gemeenten onderhouden contact op zowel ambtelijk als bestuurlijk niveau. B&W spreken de moskeeën meestal één tot twee keer per jaar, op ambtelijk niveau is er frequenter contact. In de meeste gemeenten is dit contact sinds de opkomst van het vraagstuk van (islamistische) radicalisering intensiever geworden. De woordvoerder van de gemeente Zeist:

'Het contact is goed. We kiezen voor contact in verbinding en betrokkenheid. Het gemeentebestuur heeft hierbij gepast afstand genomen. We vinden dat het primair een zaak van de samenleving is. Radicalisering heeft veel impact op de samenleving. Dat gesprek voeren is ook invulling geven aan lokale democratie, elkaar aanspreken, weten wat er speelt.'

De meeste gemeenten noemen het beleid tegenover moskeeën niet wezenlijk anders dan tegenover andere geloofsrichtingen en de benadering van moslims niet anders dan van andere burgers: 'allemaal Zeistenaren' of 'allemaal Heerhugowaarders'. De scheiding van kerk en staat wordt benadrukt maar ook dat de moskeeën worden gezien als deel van het maatschappelijk middenveld en als zodanig een belangrijke gesprekspartner zijn. Waar inhoudelijke aandachtspunten voor de communicatie met moskeeën door gemeenten worden benoemd zijn dit 'openheid', 'aanspreekbaar en bereikbaar' zijn en 'het tegengaan van polarisatie en radicalisering'. Onder de onderwerpen die in de contacten aan de orde komen scoort (islamistische) radicalisering hoog. In een aantal gemeenten vindt contact rond dit onderwerp plaats in een platform van meerdere belanghebbenden en partners uit het sociale domein dat rond dit onderwerp is opgericht. Eén gemeente kent een platform sociale cohesie waaraan de moskee deelneemt. Daarnaast wordt contact onderhouden over nieuwbouw van de moskee, sociaal-culturele voorzieningen, onderwijs, participatiebeleid, veiligheid, hoe het gaat met de jeugd. Slechts enkele gemeenten noemen discriminatie als gespreksonderwerp, bijvoorbeeld rond de film Fitna van Wilders of de 'minder-minder' uitspraak van Wilders.

Het gespreksonderwerp incidenten bij moskeeën wordt alleen door een paar gemeenten genoemd. Het onderzoek naar discriminatoire incidenten bij moskeeën uit de Monitor Moslim Discriminatie 2015 liet zien dat het regelmatig voorkomt dat deze incidenten gebagatelliseerd en gedepolitiseerd worden. Dit kwam ook in dit onderzoek naar voren, zoals in het gesprek met een ambtenaar van de gemeente Deventer:

‘Incidenten bij de moskee is geen onderwerp in de contacten. Er hebben zich in Deventer nauwelijks incidenten voorgedaan. Er was een geval waarbij iemand op iemand anders inreed bij de moskee maar het had niet met de moskee te maken. Meer recentelijk werd brand gesticht in een bijgebouw, het was vandalisme van dronken uitgaansjongeren. Bij toeval was de moskee mikpunt. Het was geen geval van discriminatie en niet aan de functie van de moskee gerelateerd. In een grijs verleden is er naar verluidt wel eens een varkenskop bij de moskee gelegd. De moskee staat in een gemengde volkswijk en is er volledig ingeburgerd.’

Veel gemeenten onderhouden het contact met de moskeeën ook als er geen dringende of actuele gesprekspunten zijn, ‘gewoon om even bij te praten’, ‘te horen wat er speelt’, ‘om vroegtijdig te kunnen signaleren’, ‘korte lijntjes’ te onderhouden. Gemeente Gorinchem:

‘Besproken wordt of er problemen zijn, gevallen van radicalisering of incidenten zoals bekladding, vernieling of bedreiging. Omdat er nauwelijks of geen problemen zijn is het meer vinger aan de pols houden, even bijpraten bij een bakkie koffie.’

Slechts enkele gemeenten zien het als hun taak om de acceptatie van moslims/islam onder burgers te bevorderen. Gemeenten die dat als deel van hun taak zien doen dit door deelname aan dialoogbijeenkomsten, door instelling van diversiteitsraden en door het faciliteren van welzijnsorganisaties die zich hiermee bezig houden. Gemeente Nijmegen:

‘Dit zou nog meer ontwikkeld kunnen worden, via de dialoog op wijkniveau, via steun aan open dagen. We deden dit ook door het voortouw te nemen bij de aangifte tegen Wilders na het ‘minder-minder’ incident. Dat was een initiatief van het College van B&W.’

Eén gemeente geeft ook informatie en voorlichting over de islam aan burgers, bijvoorbeeld over de Ramadan.

Kerken

Vrij veel moskeeën onderhouden contact met de kerken. Soms neemt men deel aan een plaatselijke Raad van Kerken of een ander regulier overleg. De kerken worden uitgenodigd op feestelijke momenten zoals bij het Suikerfeest of een iftar maaltijd als de vasten wordt verbroken tijdens de Ramadan. Op moeilijke momenten gaan kerken soms, in eigen woorden, ‘om de moskee heen staan’. Zij bieden ruimte aan of ondersteuning, steken de moskeeën een hart onder de riem met een brief of geven spontaan bloemen en bieden aan om ter bescherming van de gebedsruimte wacht te lopen. Ook worden regelmatig inhoudelijke discussies gevoerd, bijvoorbeeld over het thema ontkerkelijking en wat de rol van de kerk/moskee is of over de jeugd. De ambtenaar van de gemeente Heerhugowaard vertelt dat de kerken veel aan deze uitwisseling hebben:

‘In het overleg wordt uitgewisseld hoe het gaat, hoe de achterban ervoor staat, welke vraagstukken er spelen ed. Er wordt informatie en ervaringen uitgewisseld,

bijvoorbeeld over hoe bereik je de jeugd. De moskeeën slagen hier heel goed in, bieden een heel palet aan activiteiten aan, terwijl de kerken daar veel meer moeite mee hebben. Zij horen graag van de moskeeën hoe hun aanpak is.’

Soms ontwikkelen zich goede contacten tussen de imam en de dominee. In Helmond gaven de dominee en de imam elkaar wederzijds taalles (Nederlands en Turks) en onderhielden zo geregelde contacten. Hieraan kwam een einde toen de imam werd vervangen. Twee moskeeën nemen samen met de kerken in hun gemeente deel aan grootschalige publieksgerichte activiteiten die contact, communicatie en dialoog tot doel hebben en een grote uitstraling richting de openbare opinie. Beide moskeeën die geen incidenten hebben meegemaakt zijn van mening dat een open houding er direct of indirect aan bijdraagt om agressie te voorkomen. De bestuurder van de moskee Nijmegen vertelt hierover:

‘We ondernemen publieksactiviteiten zoals de Verklaring tegen IS (juli 2014) en de Vredesverklaring²⁵ (december 2014), vaak in samenwerking met andere geloofsrichtingen. Deze activiteiten hebben veel teweeg gebracht. De moskeeën durven nu meer buiten hun oevers te treden. Er is over en weer een beweging van mensen die klaar staan en elkaar willen leren kennen en helpen. De Vredesverklaring is door talloze organisaties overgenomen en gepubliceerd.’

In Amsterdam Noord wordt op initiatief van de Nieuwedammerkerk jaarlijks samen met kerken en moskeeën de ‘moskee&kerk loop’ georganiseerd. Moskeeën, kerken en ook enkele culturele instellingen in Noord houden dan een open dag met rondleidingen. Er zijn allerlei interreligieuze en interculturele activiteiten en een zgn. dialoogtafel. De dominee van de Nieuwedammerkerk in Amsterdam Noord die een hoofdrol speelt in de organisatie van het evenement vertelt over de organisatie en betekenis ervan:

‘Voor de zesde keer vindt de activiteit moskee&kerk plaats.²⁶ Een half jaar van tevoren beginnen we met voorbereiden. Terloops komen in dit proces van voorbereiding een aantal onderwerpen aan de orde zoals radicalisering, veiligheid, discriminatie. De campagne moskee&kerk is een groot evenement waarin veel tijd en geld wordt geïnvesteerd, op de dagen zelf maar ook in de voorbereiding. Het is een belangrijk thema in de gesprekken in de kringen van de kerk. De mensen reageren in het algemeen positief. De ouderen zijn nieuwsgierig, men wil graag een kijkje nemen in de moskee. Voor de jongeren hoort het bij hun tijd. Het aankomende evenement op de Dam wordt gedragen door de dertigers. Deze activiteit vindt steeds breder navolging, ook in Amsterdam als geheel. Daarnaast is er in Noord een overleg van gebedshuizen ingesteld na de aanslagen in Frankrijk begin 2015. Het contact met de moskeeën loopt uitstekend, de omgang is vertrouwelijk. Als er problemen zijn zal men deze zeker met ons delen. Het moskee&kerk evenement wordt heel erg gewaardeerd omdat men zich hiermee in alle eigenheid kan manifesteren in de lokale gemeenschap. Men streeft naar acceptatie.’

²⁵ http://www.ru.nl/publish/pages/718014/vredesverklaring_18dec2014.pdf

²⁶ <http://www.nieuwedammerkerk.nl/activiteiten/moskee-kerk/76-moskee-kerk>

Publieksactiviteiten en rondleidingen

De meeste moskeeën zijn zeer actief op het gebied van de ontvangst en rondleiding van scholen en andere groepen die contact opnemen met de moskee om educatieve redenen. Vooral de moskee in Leiden geeft zeer regelmatig rondleidingen:

‘Er worden jaarlijks wel een paar duizend mensen bereikt, scholen, kerken, buurtbewoners. Er worden ruimtes verhuurd aan de Hogeschool, er zijn bij ons studiedagen van huisartsen, het ministerie van Justitie organiseert bij ons conferenties, zoals van de geestelijke verzorgers die voor het ministerie werken. Er zijn één à twee keer per jaar open dagen. In het najaar is er een landelijke burendag waar we aan mee willen doen.’

De moskee in Velsen is de enige moskee die niet alleen positief reageert op verzoeken voor een rondleiding maar zelf een zeer proactief beleid voert op dit gebied. De moskee schrijft scholen aan en plaatst oproepen in de regionale media om de moskee te bezoeken. De moskee verwacht dat een open en gastvrije houding kan bijdragen aan het voorkomen van tegen de moskee gerichte agressie.

Participatie in de lokale gemeenschap.

Veel moskeeën nemen deel aan plaatselijke initiatieven die zij niet zelf organiseren. Activiteiten waaraan men deel neemt zijn: buurtdagen, opschoonacties in de omgeving, de 4 mei herdenking en bijeenkomsten ter herdenking van de slachtoffers van de aanslagen in Parijs in de winter van 2015. De Turkse koepel ISN heeft de aangesloten moskeeën opgeroepen deel te nemen aan de 4 mei herdenking en aan de herdenking van de slachtoffers van de aanslagen in Parijs en van de MH-17 slachtoffers in de Oekraïne. Enkele geïnterviewde moskeeën hebben aan deze oproep gehoor gegeven. Eén moskee neemt geen of beperkt deel aan dergelijke activiteiten omdat ze daar geen tijd en capaciteit voor hebben. Zij zijn zelf heel actief bezig met het organiseren van allerlei activiteiten in samenwerking met lokale partners. De plaatselijke gemeenschap blijkt deze deelname van moskeeën in het algemeen te waarderen. Hierop werd één opmerkelijke uitzondering gemeld, en wel in Veenendaal:

‘We hebben een paar keer deelgenomen aan de dodenherdenkingen maar daar werd door een aantal aanwezigen uit de gemeente zeer afwijzend op gereageerd, we werden bespot en uitgelachen. Sindsdien doen we het niet meer.’

De negen moskeeën die last hebben gehad van incidenten lijken in het algemeen wat actiever te zijn en meer naar buiten gericht. Zij manifesteren zich meer in de publieke arena. Althans, de minder actieve moskeeën van dit onderzoek hebben vaker geen last gehad, maar er zijn ook enkele zeer actieve moskeeën die geen last hebben gehad en twee minder actieve moskeeën die wel last hebben gehad.

Veiligheidsvoorzieningen

De theorie van situationele misdaadpreventie van Clarke (zie p.6) wijst op het grote belang om niet alleen te kijken naar daderkenmerken maar ook naar aspecten van de omgeving die mogelijk gelegenheid bieden om tot misdaad over te gaan. Veiligheidsvoorzieningen komen dan al gauw in beeld. Alle moskeeën hebben voorzieningen getroffen ter verbetering van de veiligheid. De mate waarin dit is gebeurd, lijkt vaak mede afhankelijk van de mate waarin

men last heeft gehad van incidenten. Drie vierde van de geïnterviewde moskeeën, of ze nu te maken hebben gehad met incidenten of niet, hebben camera's geïnstalleerd. Degenen die dat niet hebben gedaan wijzen vooral op de hiermee verbonden kosten. Van deze vier moskeeën hebben twee wel incidenten meegemaakt en twee niet. Sommige moskeeën hebben alleen binnen camera's geplaatst als beveiliging tegen diefstal. Zes moskeeën hebben ook hekken of heggen geplaatst. Dit geldt voor vier moskeeën die last hebben gehad van incidenten en voor twee moskeeën die hiervan geen last hebben gehad. Bij een aantal moskeeën leent de fysieke omgeving zich minder voor het plaatsen van hekken en heggen omdat het gebouw direct aan de straat ligt of is ingebouwd in een breder geheel. Veel moskeeën zijn aangesloten bij een alarmcentrale. Andere beveiligingsvoorzieningen die genoemd worden zijn (incidenteel) wachtlopen, bewoning van het pand, permanente aanwezigheid overdag, surveillance door de politie en rolluiken. Het is logisch dat meer last van incidenten aanleiding is om meer voorzieningen te treffen. Een moskee die in de afgelopen jaren heel vaak mikpunt is geweest van agressie heeft intussen met steun van de gemeente hekken geplaatst rond de moskee. Het is nog enigszins te vroeg om te weten of dit op de lange duur verschil maakt maar in ieder geval hebben zich sindsdien geen incidenten voorgedaan. Een andere moskee heeft het gooien van stenen door de ruiten onmogelijk gemaakt door hekken te plaatsen waardoor de afstand vanaf het weggetje achter de moskee tot aan de (ramen van de) moskee te groot is geworden. Stenengooiers kunnen deze afstand niet overbruggen. Sindsdien heeft men hiervan geen last meer gehad. Een derde moskee is voornemens de gemeente te vragen de bestaande straatverlichting ter preventie meer op de moskee te richten. Eén moskee heeft naast camera's en buitenverlichting nog een ander opmerkelijke maatregel getroffen:

'Met het oog op veiligheid voeren wij een *low profile* beleid. Dit betekent onder meer dat we er voor zorgen dat het gebouw aan de buitenkant niet herkenbaar is als moskee en dat we ons zo min mogelijk in de openbaarheid manifesteren. Dus geen vermelding in de Gouden Gids of in een boekje over de gemeente, hoewel dat ook nadelen heeft. We willen moslims de gelegenheid geven ons te vinden maar niet ten koste van de veiligheid.'

Een deel van de moskeeën heeft intern mondelinge afspraken gemaakt over wat te doen bij incidenten. Een ander deel heeft daar geen afspraken over gemaakt. Het gaat dan om het inschakelen van het bestuur of de politie. Slechts één moskee heeft een uitgewerkt schriftelijk veiligheidsprotocol opgesteld waarbij ook geregeld is wie sleutels hebben, wie wanneer het gebouw afsluit en welke specifieke handelingen er wel of niet moeten gebeuren bij incidenten, zoals bijvoorbeeld de richtlijn om niet schoon te maken of op te ruimen voordat er foto's zijn genomen en de politie geweest is (zie kader voor de voorbeelden uit dit protocol).

Voorbeeldmaatregelen veiligheidsprotocol

De maatregelen om acties tegen onze moskee te voorkomen omvatten een aantal zaken.

1. Afsluiting, controle en beveiliging

- De beheerder en mensen die als laatste het gebouw verlaten controleren alle ramen en deuren van de moskee. Degene die als laatste de moskee verlaat loopt altijd een rondje om de moskee om te controleren of ramen en deuren dicht zijn.
- De voordeur wordt altijd gecontroleerd voordat men het gebouw verlaat.
- De camera's worden regelmatig gecontroleerd op functioneren.
- Als er een dreiging is worden aanvullende maatregelen genomen. Dit betreft twee

aspecten. De maatregelen die de lokale overheid neemt en de maatregelen die wij zelf nemen. De maatregelen die wij nemen worden afgewogen. Het kan zijn dat mensen de moskee gedurende de hele nacht bewaken en bij onraad de politie waarschuwen.

- Verder wordt een lijst bijgehouden wie welke sleutels heeft. De sleutels zijn voorzien van instructies. Daarin komt aan de orde hoe af te sluiten, een verbod om sleutels te dupliceren en aan derden te verstrekken. Bij beëindigen van de functie dienen de sleutels ingeleverd te worden. Er worden sleutels voor verschillende sloten uitgegeven. Welke sleutel aan wie wordt uitgegeven is afhankelijk van de functie van de persoon.

2. Maatregelen/regels en acties na een incident.

- Na een incident wordt altijd direct de voorzitter in kennis gesteld.
- Na een incident wordt niets aangeraakt totdat de politie ter plekke is.
- Na een incident wordt direct de politie gebeld.
- Van een incident wordt altijd aangifte gedaan.
- Niemand buiten het bestuur mag met de pers praten over een incident.
- In overleg met politie worden afhankelijk van de ernst van het incident vervolg maatregelen genomen. Dit kan zijn om de rust te bewaren. Dus de interne en externe communicatie worden goed voorbereid.
- Afhankelijk van de ernst van het incident worden bijeenkomsten gehouden. Hieraan kunnen verschillende betrokkenen deelnemen zoals de burgemeester en de politie.

Bijna alle moskeeën hebben regelmatig en goed contact met de wijkagent. De wijkagent komt niet alleen als er in de moskee, het land of wereldwijd moskee- of islam gerelateerde problemen zijn, maar ook gewoon om een kopje koffie te drinken en bij te praten. Eén moskee noemt het contact 'intensief'. Slechts twee moskeeën zeggen weinig of geen contact te hebben met de wijkagent. Deze moskeeën hebben geen incidenten meegemaakt. Daarom is er, zo denkt men, voor de wijkagent minder aanleiding om bij de moskee langs te gaan.

Moskeeën die last hebben gehad van incidenten zijn iets actiever in het treffen van veiligheidsvoorzieningen dan moskeeën die daar geen last van hebben gehad

Afsluitend

Er zijn met betrekking tot bovengenoemde kenmerken in organisatie en functioneren geen opmerkelijke verschillen tussen de onderzochte moskeeën die wel en geen last hebben gehad van discriminatoire incidenten. Dit geldt voor de organisatie van de moskee, voor de activiteiten voor de eigen achterban, voor de communicatie met de achterban en voor de mate van openheid en contacten en activiteiten gericht op de omgeving. De negen moskeeën die last hebben gehad van incidenten lijken in het algemeen wel wat actiever te zijn en meer naar buiten gericht. Zij manifesteren zich meer in de publieke arena. Althans, de minder actieve moskeeën hebben vaker geen last gehad, maar er zijn ook enkele zeer actieve moskeeën die geen last hebben gehad en enkele minder actieve moskeeën die wel last hebben gehad. Bij de getroffen veiligheidsvoorzieningen is wel een verschil zichtbaar tussen de onderzochte moskeeën. Hier geldt dat de moskeeën die meer te maken hebben gehad met incidenten, meer en betere veiligheidsvoorzieningen treffen. Goede contacten met niet-moslims in de omgeving, waaronder met naaste burens, komt naar voren als een beschermende factor. (On)herkenbaarheid als moskee komt naar voren als een factor van risico- of bescherming. Omdat het hier gaat om een selecte steekproef van 16 van 84 eerder bevraagde moskeeën kunnen hier uiteraard geen algemene conclusies aan verbonden worden, maar wel zijn we hiermee voor deze inventarisatie enkele belangrijke aspecten op het spoor.

3. De lokale omgeving

Moskeeën functioneren niet in het luchtledige maar in de maatschappelijke context van de plaatselijke samenleving waarin zij gevestigd zijn. Voor dit onderzoek is gekeken naar een aantal aspecten van die samenleving die mogelijk van invloed zijn op risico- en beschermingsfactoren voor incidenten bij moskeeën: de bevolkingssamenstelling, het optreden van problemen rond radicalisering, de aanwezigheid van extreemrechtse of anti-islam groepen, de jeugdvoorzieningen en verhoudingen en tenslotte de mate waarin sprake is van overlast of van andere problemen die gerelateerd zijn aan de etnische diversiteit in de samenleving.

Bevolkingssamenstelling

In de gemeenten die aan dit onderzoek deelnemen zijn moslims gevestigd vanaf de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Zij werden aangetrokken om als gastarbeiders te komen werken in de industrie zoals in de textiel, scheepsbouw en machinesector. Intussen is er sprake van een tweede en derde (volwassen) generatie moslims met een migratieachtergrond. In bijlage C is een overzicht van demografische gegevens opgenomen. Het totaal aantal geregistreerde mensen van niet-westerse allochtone afkomst in de onderzochte gemeenten varieert van 11% in Groningen tot 39% in Almere. In elf gemeenten is het aantal allochtonen lager dan 25% en in vijf gemeenten 25% of meer. In toenemende mate gaat het bij de moslimbevolking niet meer alleen om mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond maar om personen die uit veel verschillende islamitische landen afkomstig zijn. Zij kwamen naar Nederland als asielzoekers vanuit onder meer Eritrea, Afghanistan, Syrië, Irak en Iran. De deelnemende gemeenten variëren in grootte. Eén moskee bevindt zich in een grote stad, acht moskeeën zijn gevestigd in middelgrote steden die tussen de 40.000-100.000 inwoners tellen, vier in steden met meer dan 100.000 inwoners en drie in een gemeente die minder dan 40.000 inwoners heeft.

Tabel 3.1. Deelnemende gemeenten

Grote stad	Kleine gemeente < 40.000	Middelgrote gemeente 40.000-100.000	Grote gemeente 100.000
1	3	8	4

Sommige gemeenten zijn overloop gemeenten waar voormalige inwoners van Amsterdam en Den Haag wonen. Niet zelden zijn ze erheen getrokken omdat zij moeite hadden met de toenemende etnische diversiteit in de grote steden ('white flight'). Ook moslims vestigden zich in een latere fase steeds meer in deze gemeenten, aangetrokken door de relatief ruime, goede en goedkope huisvesting. Dit geldt voor Purmerend, Almere en Zoetermeer. In de grotere gemeenten wonen moslims vaak meer geconcentreerd in sommige (arbeiders)buurten en zijn andere, meer middenklasse buurten traditioneel 'wit' gebleven. Zoals later in dit rapport nog aan de orde zal komen is de acceptatie van moskeeën vaak groter als het gebedshuis al langere tijd in een buurt is gevestigd of staat in een buurt waar veel moslims wonen. Daartegenover staat dat de kans op weerstand groter is als er ineens een moskee wordt gevestigd in een buurt waar weinig moslims wonen en er tot dan toe geen moskee was.

(Islamistische) Radicalisering

Het thema (islamistische) radicalisering staat met name sinds de opkomst van IS hoog op de politieke agenda van landelijke en plaatselijke overheden. Er wordt veel tijd en geld geïnvesteerd om radicalisering onder moslimjongeren tegen te gaan. Het contact met moskeeën is sindsdien in veel gemeenten intensiever geworden. Ambtenaren Openbare Orde en Veiligheid zijn belast met het monitoren van radicaliseringsproblematiek.²⁷ Het zijn vooral deze ambtenaren die vanuit de plaatselijke overheid het meest contact onderhouden met de moskeeën. Daarom zijn zij ook belangrijke respondenten voor dit onderzoek. Uit de vraaggesprekken met deze respondenten en met woordvoerders van moskeeën kwam met betrekking tot radicalisering het volgende naar voren. Op één uitzondering na speelt er geen probleem van islamistische radicalisering in de moskeeën die aan dit onderzoek deelnamen en meestal, in twaalf gevallen, speelt het ook niet in de gemeente. In vier gemeenten speelt de radicaliseringsproblematiek weliswaar niet in de moskee maar wel in wisselende mate op plaatselijk niveau in de gemeente. Men heeft er te maken gehad met Syriëgangers. In Zoetermeer waren het er veel (13), in de andere gemeenten, Veenendaal, Almere, Deventer en Zeist, reisden 1- 3 jongeren naar Syrië. De woordvoerder van de gemeente Zoetermeer:

‘Dat speelt absoluut. Het gebied Den Haag, Zoetermeer, Gouda wordt wel de ‘jihadi-belt’ genoemd. Het speelt voortdurend. Er zijn dertien uitreizigers, enkele zijn teruggekeerd, twee zijn overleden. Sommige zijn uiteindelijk niet uitgereisd. Qua afkomst is de groep divers: Marokko, Bosnië, Somalië, Irak en Nederlandse bekeerlingen. Ze kwamen niet in de moskee want die vonden ze ‘niet islamitisch genoeg’. De risicofactoren zijn zeer divers, er zijn geen eenduidige patronen.’

In Zeist speelde het wel in of dicht op de moskee. Enkele meisjes reisden af naar Syrië. De respondent bij de gemeente zegt hierover:

‘Radicalisering ervaren we wel als een lastig thema, daarvoor heb ik de sleutel niet gevonden, we ervaren terughoudendheid, komen er niet helemaal achter. We merken dat als het ware de linkerhand niet weet wat de rechter doet. De mannen weten niet wat de vrouwen doen. Het speelt met grote actualiteit en het is niet duidelijk wat de rol van de moskee is. Bij de Turken speelt het niet zover we weten. Er zijn drie meisjes naar Syrië afgereisd, twee werden aangehouden in Istanbul en zijn teruggekeerd.’

Islamistische radicalisering is in alle andere gemeenten in zoverre een thema dat het nauwlettend in de gaten wordt gehouden, aan de orde wordt gesteld in allerlei vormen van overleg en onderwerp is van preventief beleid. Er worden trainingen georganiseerd voor eerstelijns werkers en andere sleutelpersonen zodat zij signalen van islamistische radicalisering beter kunnen herkennen en erop kunnen reageren. Soms zijn moskeeën huiverig om te worden geassocieerd met problemen rond radicalisering. De respondent van de gemeente Alkmaar observeert:

‘De moskeeën willen zich verre houden van het probleem van radicalisering omdat ze niet in een slecht daglicht willen komen te staan. Waar wij willen dat zij interveniëren houden zij zich dan afzijdig.’

²⁷ Zie voetnoot 10 voor literatuur over islamistische radicalisering.

Maar er zijn ook veel moskeeën actief betrokken bij het tegengaan van radicalisering. Een moskeebestuurder uit Almere die actief is in het tegengaan van radicalisering geeft zijn visie op de achtergrond van radicalisering:

‘Het speelt sinds 2008, we hebben mensen zien vertrekken uit Almere en uit verschillende plaatsen in de regio maar niet van de eigen moskee. Marokkaanse jongeren zijn hier vatbaarder voor omdat ze geen religieuze opvoeding hebben gekregen, alleen vertrouwd werden gemaakt met de rituelen en naar de moskee gingen omdat het moest. Hierdoor zijn ze een makkelijkere prooi voor ronselaars en radicale predikers. Een verschil met de Turken is dat deze veel nationalistischer zijn, gericht op de hele groep Turken, Marokkanen zijn meer gericht op de familie en de stam.’

De respondenten bij de Turkse moskee in Veenendaal gaan uitgebreid in op achtergronden van radicalisering en de rol die moslimdiscriminatie en beeldvorming over islam volgens het bestuur daarbij speelt:

‘We zien het niet met de Turken, wel met de Marokkanen, sommigen kleden zich zo dat je kunt zien dat ze nogal radicaal zijn. We merken de repercussies van terroristische aanslagen. We werden uitgenodigd deel te nemen aan een dialoogbijeenkomst, hadden veel contact met de kerken en de gemeente en er werden bloemen gebracht. We signaleren een verkeerde beeldvorming door de media, er wordt gegeneraliseerd en zaken worden uitvergroot. I.h.a. wordt er in het Westen met twee maten gemeten. IS en consorten zijn voor ons geen moslims. Een moslim kan geen terrorist zijn en een terrorist geen Moslim. Bin Laden werd in het verleden door Amerika gesteund. Amerika misleidt de publieke opinie. Ze moesten Irak zo nodig binnenvallen wegens chemische wapens maar deze werden nooit gevonden. De koran zegt dat het leven heilig is. Wie één mens doodt, doodt de hele mensheid. Er zijn sinds de Golfoorlog 123 miljoen slachtoffers gevallen door oorlogen en terroristische activiteiten in Noord-Afrika en het Midden-Oosten (Syrië, Irak, Egypte, Turkije). 20 miljoen Oeigoeren in China worden zwaar gediscrimineerd en onderdrukt. Wie hoor je daarover? Dan de Rohingya’s in Birma. De aandacht voor de 12 slachtoffers in Parijs steekt daar selectief bij af. Dat kweekt boosheid en dat werkt radicalisering in de hand. Zeker in combinatie met de onderwijs- en werkloosheidsproblemen, de discriminatie op die terreinen en de *ethnic profiling* door de politie en dat wekt weer islamofobie op.’

De woordvoerder van de moskee in Deventer geeft een voorbeeld hoe in de beeldvorming soms ten onrechte de relatie wordt gelegd tussen de moskee en radicalisering:

‘Niet echt, er is geen sprake van radicalisering in onze gemeente. Wel in de beeldvorming. Er was bijvoorbeeld een artikel in het regionaal nieuwsblad begin dit jaar over radicalisering en toen is er door de redactie een foto van onze moskee bij geplaatst.²⁸ Hiertegen heeft het bestuur geprotesteerd.’

Voor de gemeente Deventer is radicalisering een belangrijk onderwerp, ook al heeft men er niet veel mee te maken:

²⁸ de Stentor, 25 januari 2015.

‘We buigen ons hier wel over want dat probleem moet nooit onderschat worden, het kan een stil bestaan leiden en actueel worden voordat je het door hebt.’

In Amsterdam Noord wijst de respondent van de kerk op de mening van moskeeën dat zij juist een preventieve functie kunnen vervullen:

‘Ja, radicalisering speelt wel, iedereen kent wel iemand die naar Syrië is vertrokken, maar het gaat niet speciaal om mensen van de moskee. Sterker, de algemene visie is dat als ze naar de moskee kwamen dit niet zou zijn gebeurd. Men vindt deze ontwikkelingen vreselijk.’

Hoewel de meerderheid van de moskeeën in dit onderzoek niet direct te maken heeft met radicalisering zeggen allen nauwlettend in de gaten te houden of er signalen zijn van mogelijke radicalisering. Zij zijn vaak betrokken bij preventieprojecten die worden geïnitieerd door overheden. Sommige moskeeën hebben een meer uitgewerkt beleid en activiteiten. In drie voorbeelden wordt ingegaan op de verschillende activiteiten die moskeeën in dit verband ondernemen. De moskee Purmerend:

‘Het komt bij ons aan de orde via lezingen, discussie met de jongeren en het screenen van gastpredikers. Daarnaast in de sollicitatieprocedure van de imam. De moskee heeft ook deelgenomen aan een antiradicaliseringsproject van gemeente en provincie.’

In Almere probeert men jongeren buiten de moskee actief te benaderen:

‘Sinds 2008 benaderen we jongeren buiten de moskee, op straat en nodigen ze uit naar de moskee te komen, zonder druk om te bidden. We weten dat veel van onze jongeren problemen hebben en willen hen helpen, ook om radicalisering tegen te gaan. We hebben successen behaald op dit gebied. We zien het als een probleem van de hele gemeenschap waarvoor we verantwoordelijkheid moeten nemen. We hebben jongeren uit criminele circuits gehaald en radicalisering voorkomen. Ze voelen zich verbonden met de islam en daarop spreken we hen aan. De oplossing kan niet gevonden worden in integratie activiteiten maar ligt in de religie, in de islam. Hun geloofsleer is krom gegaan door verkeerde informatie. Wij pakken het aan vanuit de invalshoek van het geloof.’

De publieksactiviteiten in Nijmegen werden al eerder genoemd. Daarnaast heeft de moskee een protocol opgesteld hoe er moet worden omgegaan met radicaliserende individuen:

‘Als er sprake is van radicalisering wordt er met de persoon een gesprek gevoerd door de imam, de voorzitter en een deskundige. Als in dat gesprek blijkt dat het vijf voor twaalf is dan wordt de overheid discreet ingelicht en wordt een plan van aanpak besproken. We hebben dit scenario gelukkig nooit hoeven uitvoeren tot op heden. We willen mensen niet de deur wijzen maar eerder het gesprek aangaan en verantwoordelijkheid nemen.’

Extreemrechts en anti-islamactivisme

Uit eerder onderzoek bleek dat dertig procent van de geïnventariseerde acties tegen moskeeën kon worden gerelateerd aan extreemrechts.²⁹ Bij illegale actievormen bleef het daderschap

²⁹ I. van der Valk, *Islamofobie en Discriminatie*.

vaak onbekend maar in enkele gevallen kon een extreemrechtse achtergrond van daders worden aangetoond. Een indicatie van extreemrechtse betrokkenheid bij geweld tegen moskeeën was al in 2001 te vinden op Stormfront dat een database opnam van moskeeën. De islam werd er het grootste gevaar voor de Nederlandse samenleving genoemd en de moskeedatabase een ‘gouden gids voor nationalistische pyromanen.’³⁰ Bij incidenten bij islamitische objecten (scholen en moskeeën) na de moord op Theo van Gogh bleek er een grote betrokkenheid van vaak extreemrechts georiënteerde *Lonsdale* jongeren. In navolging van Geert Wilders/PVV voor wie de strijd tegen de islam het kernpunt is van zijn politieke activiteiten, gingen in de periode vanaf halverwege de jaren 2000 extreemrechtse groepen zich steeds meer manifesteren tegen de islam/moslims.³¹ Identitair Verzet voerde in 2015 twee keer een bezettingsactie uit bij een moskee. In het rapport Monitor Moslim Discriminatie kwam al naar voren dat er rond moskeeën een ontwikkeling gaande is waarbij extreemrechtse en populistische anti-islam actoren en online en offline initiatieven steeds meer samensmelten om mensen achter schijnbaar acceptabele thema’s zoals radicalisering te mobiliseren tegen islam/moslims.³² Tegen deze achtergrond is mede gekeken of aanwezigheid of manifestatie van extreemrechts en anti-islamgroepen mogelijk een risicofactor vertegenwoordigen. Hierbij is gebruik gemaakt van de gegevens uit de interviews en van literatuur- en documentenstudie. Er is geen apart empirisch onderzoek gedaan bij anti-islamgroepen, de PVV en extreemrechts zelf.

Alvorens in te gaan op plaatselijke situaties en de inbreng van de respondenten over deze onderwerpen volgt hier eerst een definitie en een korte algemene schets over extreemrechts in Nederland. Rechtsextremisme is een verzamelbegrip voor politieke opvattingen aan de uiterste rechterkant van het gangbare politieke links-rechts spectrum en voor de organisaties die deze opvattingen aanhangen en uitdragen. Het gaat bij deze opvattingen om de volgende gemeenschappelijke ideologische kenmerken:

- Een directe of indirecte weerstand tegen de erkenning van het principe van fundamentele gelijkheid van mensen zoals neergelegd in mensenrechtenverdragen. Een positieve oriëntatie op het ‘eigene’ gaat samen met een negatieve oriëntatie op wat als ‘vreemd’ of ‘anders’ wordt gezien: nationalisme, etnocentrisme en racisme zijn sterk ontwikkeld.
- Een directe of indirecte weerstand tegen het heersende politieke systeem van de parlementaire democratie en de constitutionele rechtsstaat. Tegenwoordig gaat het steeds meer niet om de instituties als zodanig maar om het feitelijke functioneren van regering, politieke partijen en andere instellingen zoals de rechterlijke macht. Dit wordt vaak gekoppeld aan een populistische claim zelf het ‘gewone volk’ te vertegenwoordigen.
- De neiging een sterk hiërarchische organisatievorm te gebruiken die wordt gedomineerd door een sterke, autoritaire leider.

Extreemrechts is in Nederland van oudsher niet erg sterk. Een voorzichtige schatting spreekt van 100-150 actieve leden van extreemrechtse groepen in de periode 2010-2013.³³ Er is een kring van sympathisanten om deze groepen heen. De belangrijkste groepen zijn per 2013 *Blood & Honour*, *Voorpost*, *Identitair Verzet*, *NVU* (Nederlandse Volks Unie) en *Zwart Front*. Extreemrechtse groepen proberen vaak aansluiting te vinden bij de PVV. Bij de demonstratie van de PVV in september 2013 waren enige tientallen extreemrechtse activisten

³⁰ J. van Donselaar & P. Rodrigues, *Monitor Racisme & Extreemrechts*, vijfde rapportage, Amsterdam/ Leiden Anne Frank Stichting/ Universiteit Leiden, 2002, p 23-24.

³¹ I. van der Valk, *Islamofobie en Discriminatie*.

³² P. 41

³³ Tierolf, B. et al., *Derde rapportage racisme, antisemitisme, en extreemrechts geweld in Nederland*, incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling 2013. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 2014.

aanwezig.³⁴ De AIVD signaleert een verschuiving van ‘klassiek’ rechtsextremisme naar anti-islami(s)tisch verzet, gepaard met groeiende actiebereidheid in kringen van *Identitair Verzet* en *Pro Patria*.³⁵ Zo’n verschuiving is in de afgelopen jaren inderdaad volop gaande geweest. Toch heeft dit tot op heden niet geleid tot een bijstelling van het dreigingsbeeld dat de autoriteiten hanteren waar het gaat om rechtsextremisme en discriminatoir geweld tegen moskeeën. Actieprogramma’s tegen polarisatie en radicalisering richten vrijwel uitsluitend aandacht op islamistisch extremisme.³⁶ Eind december 2014 is *Pegida-Nederland*³⁷ opgericht als Facebook en Twitterinitiatief. De actiegroep *Pro Patria* (die later weer werd ontbonden) haalde vooral het nieuws toen zij in augustus 2014 een demonstratie (‘Mars voor de Vrijheid’) hield in de Schilderswijk waarbij onder meer de anti-islam leuze ‘Geen jihad in onze straat’ werd geroepen. Met de demonstratie tegen asielzoekers begin oktober 2015 heeft *Pegida-Nederland* offline activisme een eerste impuls gegeven. Er werden tijdens een toespraak na de demonstratie zeer haatdragende woorden over islam/moslims gesproken. Dit vormde voor het Openbaar Ministerie aanleiding om een onderzoek te beginnen. Meer *Pegida*-demonstraties volgden in de maanden daarop.

Zeer recent lijkt extreemrechts in reactie op de toevloed van vluchtelingen uit de politieke marges tevoorschijn te komen. Zowel *Voorpost* als *NVU* en *Identitair Verzet* manifesteren zich op gemeentelijke informatie- en inspraakbijeenkomsten over de (voorgenomen) vestiging van een AZC of tijdelijke opvangvoorziening voor vluchtelingen en komen soms zelfs in de media aan het woord. Dit gebeurde ook in enkele gemeenten die bij dit onderzoek zijn betrokken zoals Purmerend en Nijmegen. Aanhangers worden gemobiliseerd om op deze bijeenkomsten luidruchtig hun verzet tegen de komst van vluchtelingen kenbaar te maken. Niet zelden wordt dit protest kracht bijgezet met moslimvijandige uitingen. Mensen die vluchtelingen welkom heten worden de mond gesnoerd en zij zijn soms mikpunt van fysiek geweld. Naast deze groepen voert de PVV het verzet tegen vluchtelingen aan en zijn er diverse PVV gelieerde initiatieven in het leven geroepen zoals Azc-Alert.

Extreemrechts lokaal en steun voor de PVV

Door meerdere van de onderzochte moskeeën wordt naar extreemrechtse betrokkenheid bij incidenten wordt verwezen. Maar het merendeel van de moskeeën is niet bekend met de aanwezigheid en activiteiten van extreemrechtse groepen. Een aantal woordvoerders van gemeenten beantwoordt de vraag naar de aanwezigheid van extreemrechtse groepen bevestigend en gaat erop in. Maar soms wordt de informatie in toevoegingen weer afgezwakt. Men vindt het kennelijk een heikel onderwerp. Voor anti-islam groepen verwijzen veel respondenten naar aanwezigheid van de PVV die in sommige gemeenten sterk vertegenwoordigd is onder de kiezers. Uit onderzoek weten we dat de 15,5 % mensen die bij de verkiezingen van 2010 op deze eenmanspartij stemden vooral in de Randstad wonen, aan de randen van de steden en gemeenten die nog merendeels ‘wit’ zijn maar steeds meer divers worden. Zij zijn in het algemeen laag opgeleid, hebben lage of midden inkomens en zijn niet kerkelijk.³⁸ De Koster e.a. onderzochten de motieven van PVV sympathisanten en concludeerden dat de verwerping van culturele en etnisch diversiteit het belangrijkste motief

³⁴ Zie Kafka.nl.

³⁵ AIVD Jaarverslag 2013, 2014.

³⁶ Zie bijvoorbeeld Ministerie van BZK, *Actieplan Polariseratie & Radicalisering, 2007-2011* en *Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme*, 2014.

³⁷ Naar het van oorsprong Duitse initiatief: Patriottische Europeanen tegen de Islamisering van het Avondland.

³⁸ K. Vossen, *Rondom Wilders*, p. 225.

is om PVV te stemmen.³⁹ In sommige gemeenten keren ook andere plaatselijke partijen zich tegen de islam/moslims. In de onderzochte gemeenten varieert het percentage PVV stemmers bij de laatste landelijke verkiezingen in 2012 van 4,6% tot 15%. In bijlage D wordt hiervan een overzicht gegeven.⁴⁰ Hoewel hieraan geen kwantificerende conclusies kunnen worden verbonden viel het op dat in bijna alle gemeenten waar de moskeeën *geen* incidenten meemaakten minder dan 10% van de kiezers op de PVV stemde. In bijna alle gemeenten waar de moskeeën incidenten meemaakten stemde meer dan 10% van de kiezers op de PVV.

Tabel 3.3. Percentage PVV stemmers landelijke verkiezingen 2012

Gemeenten (n=16)	PVV > 10%	PVV < 10%
Moskee geen incidenten (7)	1	6
Moskee wel Incidenten (9)	6	3

Hieronder komen ervaringen met extreemrechts in afzonderlijke gemeenten aan bod en waar relevant met anti-islampartijen. Omdat de gerapporteerde incidenten van de moskeeën uit dit onderzoek niet altijd recent maar soms al enkele jaren geleden hebben plaats gevonden, is het van belang over een langere periode terug te kijken.

In **Almere** pleegde een groepje jonge rechts-extremisten in 2006 aanslagen op een synagoge, een islamitische slagerij en een islamitische basisschool. Zij werden hiervoor in 2007 veroordeeld tot gevangenis- en werkstraffen. Voorpost Flevoland was in deze periode actief in Almere, o.a. bij verzet tegen de bouw van een moskee.⁴¹ De PVV heeft negen zetels in de raad. Geert Wilders liet zich er bij een bliksembezoek prominent voor de moskee fotograferen. Een uitnodiging van het moskeebestuur om binnen te komen praten sloeg hij af. In de gemeenteraad van Almere heeft de PVV-fractie zich de laatste jaren geprofileerd met het agenderen van hun standpunt tegen de islam. De respondent van de gemeente:

‘Er zijn ongetwijfeld ook extreemrechtse krachten maar ze manifesteren zich niet. We hebben wel een grote afdeling van de PVV – de grootste fractie in de Raad met negen zetels - en dat werkt soms polariserend. Zo wil men nu een avondklok instellen voor AZC- bewoners. Het PVV-geluid tegen moslims heeft toch veel invloed, mensen gaan erin mee, er is een grote achterban, ongeveer een vijfde van de kiezers stemde PVV.’

De gemeente **Velsen** verwijst naar de historie van de gemeente. Deze gemeente heeft plannen om de eigen informatievoorziening rond het verschijnsel op korte termijn te versterken omdat men niet goed zicht heeft op wat er in de gemeente gebeurt als het gaat om extreemrechtse activiteit:

³⁹ W. De Koster, W., P. Achterberg, J. Van der Waal, S. Van Bohemen & R. Kemmers, Progressiveness and the New Right: The Electoral Relevance of Culturally Progressive Values in the Netherlands *West European Politics*, 2014, 37(3), pp. 584-604.

⁴⁰ Voor Amsterdam is hierbij gekeken naar de uitslagen van het stadsdeel waar de moskee zich bevindt. In bijlage E. is de zetelverdeling in de gemeenteraden van de deelnemende gemeenten opgenomen.

⁴¹ I. van der Valk & W. van der Schans *Extreemrechts in Amsterdam.*, Anne Frank Stichting/Universiteit Leiden, Amsterdam University Press, 2011, p.75.

‘CD en Blood & Honour waren enige tijd actief in het verleden. De NSB was destijds ook goed vertegenwoordigd. De NVU heeft regelmatig een stickeractie gevoerd op lantaarnpalen, bijvoorbeeld met de leus: Nederland vol of een plaatje waarbij de profeet Mohamed een schop kreeg. Ook verspreidde men stickers, o.a. in Heemskerk, dat kwam landelijk in het nieuws. Er is niet één georganiseerde extreemrechtse groep voor zover nu bekend - er wordt momenteel meer onderzoek naar gedaan door de politie - maar er is wel een groep die enigszins actief is. Een onderscheid is hier belangrijk. IJmuidenaren zijn van origine een vissersvolk, rauw volk.⁴² Men is hard in oordelen en vooroordelen. Dit wordt snel opgevat als extreemrechts maar hoeft het niet te zijn. Het kan anders overkomen dan bedoeld. Dat moet altijd precies bekeken worden.’

In het najaar van 1993 wordt melding gemaakt van bekladding met extreemrechtse leuzen en hakenkruizen op verschillende objecten in diverse straten van IJmuiden. Ook de moskee wordt beklad. In 1997 verspreidt het zogeheten Anti Islamitisch Front meer dan vijftig dreigbrieven onder allochtone bewoners van de gemeente.⁴³ Onderzoek uit 2007 naar jongeren met rechtsextremistische sympathieën in Kennemerland liet zien dat deze vooral te vinden waren in IJmuiden en Beverwijk. In totaal zouden 125 jongeren in de regio betrokken zijn in een rechtsextrem circuit van waaruit ook gewelddaden werden gepleegd.⁴⁴ De woordvoerder van de moskee in IJmuiden verwijst in het interview voor dit onderzoek naar activiteiten van de voormalige Centrum Democraten gericht tegen de moskee. Er lijkt sprake te zijn van een continuïteit, alleen heeft men in het verleden de incidenten niet altijd goed geregistreerd. Eind jaren negentig stonden personen uit de regio IJmond op de kandidatenlijst van de *Centrum Democraten (CD)*. Een aantal leidende figuren in de neonazistische beweging *Blood & Honour* waren afkomstig uit IJmuiden en vaak al veel langer actief in het extreemrechtse circuit, m.n. in de CD en de *Nieuwe Nationale Partij (NNP)* die actief was tussen 1999 en 2005. In de gemeente Velsen deed een afdeling van *Forza!* mee aan de gemeenteraadsverkiezingen 2014. *Forza!* (sinds 2010) is een fortuynistische partij uit de Haarlemmermeer die steeds meer afdelingen krijgt in de regio. Men verzet zich o.a. tegen de komst van moskeeën. In *Forza!* is o.m. Monica Nunes actief die in 2012 uit de PVV werd gezet wegens haar discriminerende uitlatingen op het forum van het neonazistische *Stormfront*.⁴⁵ Als we verder terug gaan in de geschiedenis valt de relatief grote aanhang voor de NSB op in de (voor)oorlogse geschiedenis van IJmuiden. Bekendheid kreeg de zgn Velsers affaire. Politieagenten uit IJmuiden zouden dubbelspel hebben gespeeld in de oorlog. Niet duidelijk is of zij nu collaboreerden of verzetsdaden pleegden.⁴⁶

In de gemeente **Zoetermeer** was in het verleden een extreemrechtse groep actief. Nu manifesteren dergelijke groepen zich daar momenteel niet, aldus de gemeentewoordvoerder:

‘Zeven jaar geleden is er een probleem geweest met rechtsradicalen. Dat is nu niet meer zichtbaar, wat overigens niet wil zeggen dat het er niet meer is. Een deel van de groep is vertrokken. Zoetermeer heeft 125.000 inwoners, we hebben een sterk vermoeden dat er nog wel wat speelt op dit gebied maar er zijn geen concrete

⁴² Zie ook de trilogie van Conny Braam over de lokale geschiedenis van IJmuiden. In ‘De woede van Abraham’ (Uitgeverij Augustus, 2004) beschreef zij geschiedenis van de straatarme polderwerkers die in de tweede helft van de negentiende eeuw werkten aan de aanleg van het Noordzeekanaal.

⁴³ J. van Donselaar, *Monitor Racisme & Extreemrechts*, derde rapportage, Universiteit Leiden, 2000, p. 9.

⁴⁴ I. van der Valk & W. van der Schans *Extreemrechts in Amsterdam*, p.74.

⁴⁵ I. van der Valk, *Monitor Moslimdiscriminatie*, p.33.

⁴⁶ B. von Benda-Beckman, *De Velsers Affaire, een omstreden oorlogsgeschiedenis*, Boom, 2013.

aanwijzingen zoals bedreigingen o.i.d.. Vier jaar geleden is er brand gesticht bij de Marokkaanse moskee, het is niet bekend of er een link was met extreemrechts.’

Zoetermeer kreeg rond 2005 te maken met het verschijnsel Lonsdale jongeren. Een groep jongeren radicaliseerde en vormde het Soetermeer Skinhead Front (SSF). Later werd de naam veranderd in Jeugdstorm Nederland en vervolgens in Nationaal Socialistische Aktie (NSA).⁴⁷ In een rapport dat in 2006 over de problemen verscheen, spreekt de gemeente van 200 gabbers met extremistische ideeën en een harde extreemrechtse kern van 30 personen (het SSF). De maanden daarna verdween de groep plaatselijk steeds meer uit beeld. In het najaar 2011 voerde bewonersvereniging Seghwaert in Protest (SIP) actie in de wijk tegen de komst van een moskee. Net als in Zeist en Veenendaal (zie hieronder) sloot Voorpost zich bij het protest aan.

In **Zeist** manifesteert zich geen lokale groep maar wel een landelijke, de nationalistische actiegroep Voorpost. Voorpost zou in de regio Midden Nederland 55 actieve leden hebben (maar vermoedelijk wordt het aantal opgehoogd). Men voerde in het najaar van 2012 actie tegen de (ver)bouw van de moskee door te folderen en mensen persoonlijk aan te spreken. Ook voerde Voorpost actie voor een effectiever uitzettingsbeleid van illegalen en in maart 2014 tegen de komst van asielzoekers onder het motto ‘hand in hand terug naar eigen land.’ De respondent van de gemeente Zeist:

‘Nee, er zijn geen lokale extreemrechtse groepen bij ons bekend. Voorpost manifesteerde zich ten tijde van de sloop van de oude en de bouw van de nieuwe moskee. Ter overbrugging heeft de moskeestichting tijdelijk gebruik gemaakt van een voormalige brandweerkazerne in een goeude wijk van Zeist. Een aantal bewoners had daar ernstig bezwaar tegen vanwege de vrees voor overlast. Uiteindelijk is alles goed verlopen en was men zo gewend aan deze gebruikers dat men bezorgd was toen het tijdelijk gebruik werd beëindigd. Zo’n gang van zaken is vergelijkbaar met ervaringen elders.’

Veenendaal is eveneens meerdere malen het toneel geweest van acties Voorpost (10 van de 55 afdelingsleden zou uit Veenendaal komen). In 2006 werden er antimoslim posters opgehangen met de tekst: ‘Geen jihad in onze straat.’ Dit gebeurde opnieuw in het najaar van 2007. In 2010 kwam Voorpost in het geweer in een campagne voor ‘meer veiligheid’ door de oprichting van burgercomités. ‘S avonds en ‘s nachts wilde men zelf de straat opgaan omdat de gemeente ‘geteisterd’ zou worden door ‘jongerengeweld.’

De moskee Veenendaal is overtuigd dat er een mate van betrokkenheid is uit extreemrechtse hoek bij de incidenten die zich hebben voorgedaan:

‘Voorheen hadden we *Lonsdale* groepen. Het aantal stemmers op PVV en NVU is vrij hoog. We vermoeden dat veel van de incidenten uit deze hoek komen (WP-White Power-tekens en een varkenskop). Kusters van NVU verspreidde in het verleden enquêtes huis aan huis. Er worden vaak stickers geplakt met hakenkruisen, op lantaarnpalen ed. Het gemeentebestuur is om het binnen 24 uur weg te halen, maar dit gebeurt niet altijd.’

⁴⁷ W. Wagenaar & J. van Donselaar, Extreemrechtse formaties, in: J. van Donselaar & P. Rodrigues, Monitor Racisme & Extremisme, achtste rapportage, Amsterdam/ Leiden Anne Frank Stichting/ Universiteit Leiden, AUP, 2008, p.49.

De gemeente Veenendaal ziet wel extreemrechtse symboliek (WP teken) maar geen groepen. Een lokale professional heeft niet de indruk dat er in Veenendaal sterke extreemrechtse of anti-islam tendensen zijn: ‘Er is een kleine groep die nu ageert tegen de opvang van vluchtelingen.’ De voorgenomen nieuwbouw van een moskee verloopt er zonder problemen.

In **Groningen** is de respondent bij de gemeente stellig over de extreemrechtse achtergrond van de actie met een zwijnenkop bij de Selwerd-moskee:

‘Daags nadat de nieuwbouwplannen van de moskee in een buurtkrantje waren aangekondigd lag er een zwijnenkop bij de moskee. Het was duidelijk een reactie op dat nieuws. Het wordt wel een ‘importkop’ genoemd, het kwam niet uit de lokale gemeenschap maar van buiten, uit de provincie. Er is wel informatie over de daders maar niet genoeg bewijs voor een zaak. Het kwam uit kringen van een extreemrechts circuit. Ook waren er anti-islam spreuken op de gevel geklad en er was bloed op de muren gesmeerd.’

Niet zozeer in de stad maar wel in de provincie Groningen zijn verschillende andere extreemrechtse groeperingen en individuen actief.⁴⁸ In de stad Groningen valt het anti-moslim geluid van de lijsttrekker de Libertarische Partij op die moslims beschouwt als bezetters.

In **Helmond** is een extreemrechtse groep in de vorm van de plaatselijke voetbal fanclub. In deze gemeente stemde een tamelijk hoog percentage kiezers bij de landelijke verkiezingen in 2012 op de PVV. Geert Wilders kwam persoonlijk polshoogte nemen toen Helmond in het nieuws kwam wegens problemen met overlast van jongeren met een migratieachtergrond.

Een regionale concentratie van de Blood & Honour beweging is te vinden in **Oost Nederland**. In **Almelo** deed de Partij Vrij Almelo (PVA) mee met de laatste gemeenteraadsverkiezingen. De partij is nauw gelieerd aan de PVV.

Leden van het Jongeren Front Nederland pleegden in de jaren 1980 aanslagen in **Deventer**. Zij stichtten brand in een moskee en gooiden de ruiten in bij allochtone ondernemers.⁴⁹ Ze gebruikten stenen, die ze hadden beschilderd met hakenkruisen. Na hun arrestatie werden ze veroordeeld tot 13 maanden celstraf.

Purmerend kent een afdeling van de NVU. Een onderzoek gedaan door het Bureau Discriminatiezaken Waterland in 2010 maakt op basis van politiegegevens melding van 40-60 jongeren die zich rechtsextremistisch uiten en enkele honderden jonge meelopers.⁵⁰ De aanhang van de PVV in Purmerend is groot. De PVV werd bij de Statenverkiezingen in 2015 de grootste partij in deze gemeente. Het voornemen om 750 vluchtelingen op te vangen stuitte recent in de gemeenteraad op verzet van de PVV en Leefbaar Purmerend. Ook de NVU roerde zich.

⁴⁸ Zo kwam Veendam in het voorjaar van 2015 in het nieuws wegens de kroeg ‘De Nationalist’ waar extreemrechts bijeenkomsten en borrels hield. Het blad Nieuwe Revue kwam op 5 augustus 2015 met een artikel over podiumcafé *de Graauwe Hengst* in Schiedam waar o.m. de Groningse hardcore metalband *Blindfolded* optrad voor honderden fans uit het extreemrechtse circuit. Een regionale concentratie van de Blood & Honour beweging is te vinden in Oost Groningen.

⁴⁹ R. Witte, ‘Al eeuwen lang een gastvrij volk’, racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland 1950-2009), Amsterdam, Aksant 2010, p. 92.

⁵⁰ I. van der Valk & W. van der Schans *Extreemrechts in Amsterdam.*, p.74.

De respondent van de gemeente **Gorinchem**, spreekt van ‘een enkeling’ waar het gaat om extreemrechts. Wellicht wordt hier bedoeld op een al jaren zeer actief NVU-lid die meerdere malen kandidaat was voor de NVU bij verkiezingen en medewerker is van het NVU-partijblad *Wij Europa* waarin hij o.m. een antisemitische cartoon publiceerde.

In **Leiden** manifesteerde Identitair Verzet zich begin 2015 met een korte bezetting op het dak van de moskee in aanbouw. De groep Kok, een plaatselijke partij, was voorheen verbonden met Leefbaar Leiden maar gaat tegenwoordig een eigen weg. Anti-moslimactivisme maakt hier deel van uit. Dit uitte zich o.a. in een felle campagne tegen de nieuwbouw van moskee el Hijra.

Nijmegen is één van de steden waar de NVU diverse keren heeft meegedaan aan verkiezingen zonder overigens erg veel stemmen te behalen. De woordvoerder van de gemeente is optimistisch over de weerbaarheid van de stad tegen extreemrechtse invloeden:

‘Nijmegen is een linkse stad. Alternatieve circuits werken dempend, er worden veel brugfuncties vervuld, rechts is niet sterk, er is nauwelijks PVV aanhang en -kiezers. De populistische gemeenteraadsleden die er zijn manifesteren zich niet anti-moslims of anti-buitenlander. Er zijn kortom geen oproerkrakers. Dit geeft rust, ook wat betreft het vluchtelingenbeleid. Er zijn in het verleden wel *Lonsdale* jongeren geweest op VMBO scholen. Nu speelt er op dit gebied niet veel. Belangrijk is dat het niet georganiseerd wordt. Het wordt niet aangewakkerd. Er zijn soms incidenten maar die liggen meer op individueel niveau, bijvoorbeeld iemand die bespuugd wordt, vormen van alledaagse discriminatie. De gemeente heeft wel last van de PVV op provinciaal niveau –die vroeg voortdurend allerlei gegevens bijvoorbeeld voor zijn ‘Islamisering in Gelderland’ rapport.’

In **Heerhugowaard** is de lijsttrekker van de Politieke Partij Heerhugowaard (PPH) een voormalig lijsttrekker voor de extreemrechtse Centrum Democraten (CD).⁵¹

In **Amsterdam Noord** stemde bijna 15 % van de kiezers bij de landelijke verkiezingen in 2012 op de PVV. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw behoorde Noord en vooral ook de snel verkleurende Vogelbuurt tot de Amsterdamse buurten waar veel bewoners (12 %) stemden op de Centrum Democraten.⁵² ook de LPF behaalde in 2002 goede resultaten: 27,3 %. In 2006 en 2009 werden bekladdingen gesignaleerd met extreemrechtse symboliek. A’dam Noord, Nieuwedammerkerk:

‘Er zijn geen extreemrechtse groepen en ook geen jeugdcultuur die neigt naar extreemrechts of een anti-moslimhouding, althans het manifesteert zich niet. Er is wel een hoog gehalte PVV-stemmers, vooral onder ongeveer een derde van de bevolking van Noord die bestaat uit zeer arme mensen die het zwaar hebben, vaak al generaties lang.’

De jeugd, voorzieningen en verhoudingen

In Nederland hebben veel jonge mensen van Turkse of Marokkaanse achtergrond het gevoel niet bij de Nederlandse samenleving te horen. Ze voelen zich buitengesloten en afgewezen

⁵¹ <http://kafka.nl/verkiezingsonderzoek-gemeenteraadsverkiezingen-2014/>

⁵² I. van der Valk & W. van der Schans *Extreemrechts in Amsterdam*; Ons Amsterdam (i.s.m. Bureau O+S), ‘Linkse en rechtse buurten’ jrg. 55, no 3, maart 2003.

door de Nederlandse samenleving. Nederlandse burgers beschouwen hen niet als individuen, maar als Turken, Marokkanen of moslims d.w.z. als een afwijkende groep. Ze voelen zich anders behandeld op de arbeidsmarkt, in het onderwijs, in het dagelijks leven en in de media. Zij noemen het ongunstige klimaat ten opzichte van etnische minderheden als de voornaamste reden waarom ze zich steeds meer identificeren met hun gemeenschap van herkomst en met hun geloof.⁵³ In een andere studie kwam naar voren dat een groot percentage jonge mensen en volwassenen in Nederland (44%) de mening is toegedaan dat 'de leefwijze van moslims en West Europeanen onverenigbaar is.'⁵⁴ Vooroordelen over de islam en moslims zijn hardnekkig en wijd verbreid. Tegen deze achtergrond is gekeken naar verhoudingen onder de jeugd en naar de voorzieningen voor de jeugd.

Over het onderwerp voorzieningen voor jongeren wordt verschillend gedacht. Een aantal respondenten, met name onder de ambtenaren, vindt dat er genoeg voorzieningen zijn, terwijl er ook zijn die vinden dat er te weinig zijn. Verschillende keren wordt benadrukt dat er in de ogen van de jongeren zelf vaak te weinig voorzieningen zijn. Ook is de aard van de voorzieningen veranderd. Soms zijn jeugdcentra gesloten maar zijn er tegelijkertijd andere mogelijkheden gecreëerd voor jongeren om zelf actief te worden. Daarnaast gaat het jongerenwerk vaker de straat op om jongeren te bereiken. Jonge jongeren gaan meestal uit in de eigen gemeente. Naarmate ze ouder worden komen naburige steden in beeld waar meer voorzieningen zijn, zoals discotheken. Jongeren met een migratie-achtergrond worden geconfronteerd met discriminatie in het uitgaansleven en dat creëert frustratie, zo betoogt de woordvoerder van de moskee Almere:

'Er zijn genoeg uitgaansgelegenheden maar er is veel discriminatie in de horeca. Dat wekt emotionele reacties en agressie op. Men voelt zich voor schut gezet als men ergens niet naar binnen mag. De portier behandelt de jongere die vaak hoger geschoold is dan hij, op een denigrerende manier. Er wordt tegenwoordig dan sneller agressief gereageerd en dan volgen er knokpartijen. Vroeger losten we het anders op, met humor en slimmigheidjes kwamen we toch binnen.'

Moskeeën doen zelf veel om de jongeren in hun achterban op te vangen, zoals in Zeist waar gemengde huiswerkbegeleiding wordt georganiseerd en recreatieve activiteiten zoals tafeltennis en een eigen iftar voor jongeren. Het bestuur voert overleg met de jongerencommissie over behoeften en wensen van de jongeren. De moskee Almelo probeert het door hen vastgestelde gebrek aan voorzieningen voor jongeren in de gemeente te compenseren:

'Er is alleen een voetbalkooi verder niets, buurthuizen en jeugdthons zijn er niet meer. Daarom vangen wij de jeugd op in de moskee.'

De respondent in Almelo is bewaker van beroep bij uitgaansgelegenheden in de regio. Hij is bezorgd over de ontwikkelingen:

'In het nachtleven gaat men wel eens met elkaar op de vuist op het Marktplein. Jongeren hebben steeds meer vriendengroepen naar nationaliteit en niet meer gemengd zoals voorheen. Er wordt gauw op de vuist gegaan, bijvoorbeeld als iemand een meisje van een andere etnische groep aanspreekt of zomaar leuk een praatje aanknoopt. Er ontwikkelt zich gauw een vechtpartij. Het drugsgebruik is in de regio sterk

⁵³ W. Huijnk et al, *Werelden van verschil*, Den Haag SCP, December 2015.

⁵⁴ R. Bijl et al *De Sociale staat van Nederland 2015*, SCP, December 2015, webversie, p.81

toegenomen. Het racisme neemt toe. Als een buitenlander een sportauto heeft is ie gelijk de pineut. Als een autochtoon meisje met een buitenlander loopt is hij gelijk de pineut.’

Net als in Almelo signaleren meerdere moskeeën in andere gemeenten dat de jeugd meer dan vroeger optrekt in gescheiden groepen. Men heeft de indruk dat zich steeds meer een wij-zij-cultuur ontwikkelt:

‘Maar dit uit zich niet heel inhoudelijk of ideologisch in de zin dat men zich tegen elkaar keert.’

Maar er zijn ook gemeenten die een positieve ontwikkeling signaleren. De gemeente Velsen constateert juist meer menging:

‘De jeugdgroepen zijn gemêleerd en keren zich zeker niet tegen elkaar. Men zit regionaal op een school en heeft dus overal vrienden, het uitgaan is parallel hieraan divers, dan hier, dan daar. In het algemeen is de mobiliteit tegenwoordig groot. Ze uiten zich wel discriminerend maar eigenlijk weten we er niet veel van, het leidt in ieder geval niet tot een aanpak. Men keert zich soms wel tegen gekleurde mensen, maar het is niet erg ideologisch georiënteerd. Daar zijn we mee in gesprek, ook met de ouders. Vaak gaat het om lager opgeleiden in leeftijd van 12 tot 20 jaar. Er zijn aandachtsgroepen, die overlast geven, bijvoorbeeld op hangplekken of die zelfs crimineel zijn en uit op geld en drugs. Met een harde kern en meelopers vooral uit sommige wijken.’

Soms wordt wel de confrontatie gezocht:

‘Een voorbeeld van het opzoeken van de confrontatie deed zich voor toen iemand met een migrantenachtergrond wangedrag had vertoond. Op sociale media werd opgeroepen om verhaal te halen en er formeerde zich een groep van zo’n 25 man om dit te gaan doen. Het was te danken aan het optreden van één agent dat dit werd voorkomen. Maar dat is uitzonderlijk. Vaak zijn de agenten ook bang.’

Maar er klinken ook andere geluiden. Een professional laat een bezorgd geluid horen over de mate waarin een extreemrechtse mentaliteit deel is geworden van het Nederlandse mentale landschap:

‘Een extreemrechtse mentaliteit heeft diepe wortels, is als het ware verweven met de samenleving in de gemeente. Overigens gaat het zeker niet alleen om jongeren, maar die krijgen het wel met de paplepel mee. Het is aan het uiterlijk van de jongeren minder zichtbaar dan vroeger wel het geval was, of nog te zien is bij de ouders waar je veel kale koppen tegenkomt en overvloedige tatoeages in de nek. Soms zijn de blikken beangstigend omdat de haat oplicht in de ogen. Je kunt naar extreemrechts neigende geluiden ook wel vinden in andere gemeenten maar bij ons is het rauwer, heftiger. De jongeren nemen het gedachtegoed over. Wie zijn oor te luisteren legt hoe er over vluchtelingen wordt gesproken, schrikt van de vaak extreme en gevoelloze uitspraken als: ‘hup, terug op die boten, de zee op en wegwezen. Ze pakken onze huizen en werk af. Ze krijgen zomaar geld en wij niet. Laten we eerst onze eigen problemen oplossen.’

Overlast

In een aantal gemeenten doen zich vormen van overlast voor in relatie tot de etnische diversiteit van de lokale gemeenschap, of dit is het geval geweest in voorbije jaren. In Veenendaal was voorheen sprake van overlast, maar nadat hier op in is gezet is het veel beter geworden. Er zijn daar nu geen aandachtsgroepen meer, alleen enkele individuen, aldus de ambtenaar van de gemeente. De zegsman van de Turkse moskee in Veenendaal denkt er anders over:

‘Ja, vooral van Marokkaanse zijde is er overlast; er zijn veel hanggroep jongeren die zich schuldig maken aan vandalisme en geluidsoverlast, ze worden weggestuurd en dan is het ergens anders hetzelfde verhaal, er zijn een aantal draaideurcriminelen bij, er is drugshandel en kleine diefstal. Ze opereren in groepen en dat werkt het racisme in de kaart. De ouderen nemen te weinig verantwoordelijkheid voor de jongeren. Dit zou ons niet overkomen.’

De woordvoerder voor de gemeente Zeist erkent nog wel wat overlast te ervaren:

‘Zeker, in een aantal wijken. Het is belangrijk om onderscheid te maken, jongeren die op een bankje een biertje drinken desnoods een jointje, dat hoort bij het leven. Maar bedreigen en klem rijden - en dat gebeurt met enige regelmaat - is wel een serieus probleem. Leidt dat tot discriminatie? Laten we zeggen dat het niet meewerkt. Zeker in wijken waar een hoog percentage allochtonen woont. Er zijn 3500 bewoners van Marokkaanse afkomst en 800 van Turkse afkomst, de mate van assimilatie is bij de laatste veel groter. We zien dat de Turkse jongeren brave middelbare scholieren zijn die hard werken op vwo scholen. Het beeld over de Marokkanen wordt toch vooral bepaald door de kleine groep overlastgevers’.

Ook in Zoetermeer kampt de gemeente nog met dit probleem:

‘Er zijn overlast gevende jeugdgroepen en criminele groepen. Vooral uit relatief zwakke sociaaleconomische milieus. Daar zijn relatief vaker jongeren van andere herkomst bij, ook Antillianen, Somaliërs, Irakezen. Het zijn geen hanggroepen, zoals vroeger. Ze zijn dus minder zichtbaar in de openbare ruimte. Het zijn meer netwerken door de stad heen. Het gaat om 75 á 100 jongeren in totaal, kern en meelopers. Waar nodig wordt strafrecht ingezet maar vooral ook proberen we ze te leiden naar een zinnige dagbesteding met perspectief op langere termijn, opleiding, stages, werk.’

In Almere wijst de moskee op de stigmatiserende invloed van overlastproblemen met jongeren:

‘Er zijn problemen, vooral met sommige Marokkaanse jongeren: overlast, rondhangen, criminaliteit, drugshandel. Ze komen vaak uit gezinnen met meerdere jongens. We hebben ze in beeld en vaak ook contact met de ouders die soms onze hulp vragen. De Marokkaanse gemeenschap doet er te weinig aan, men is individualistisch geworden of denkt alleen aan mensen van de eigen stam. Er is een grote mate van schaamte. Dit gedrag stigmatiseert alle Marokkaanse jongeren.’

In Helmond legt de woordvoerder van de moskee de in zijn ogen begrijpelijke relatie tussen overlast en steun voor de PVV:

‘De Heystraat is berucht door overlast van Marokkaanse jongeren; dat is ook wel in het nieuws geweest, het is de reden waarom veel mensen in Helmond PVV zijn gaan stemmen.’

In de gemeente Gorinchem is de overlastproblematiek met succes aangepakt:

‘Er heeft in Gorinchem een paar jaar geleden wel jongerenproblematiek gespeeld maar dat is nu een stuk minder geworden. De moskee kan daar ook niet zoveel aan doen omdat jongeren weinig in de moskee komen.’

In onderzoek naar discriminatie komt regelmatig naar voren dat Marokkanen het meest van alle etnische groepen gediscrimineerd worden. Zij zijn veelvuldig voorwerp van negatieve beeldvorming en zijn speciaal mikpunt van PVV-acties zoals in het voorjaar van 2014 duidelijk werd op een verkiezingsbijeenkomst in Den Haag waar Geert Wilders zijn ‘minder Marokkanen’- oproep deed. 22 gemeenten kregen gedurende een aantal jaren extra geld van het Rijk voor aanpak van overlast, criminaliteit, schooluitval en werkloosheid onder jongeren, m.n. van Marokkaanse afkomst.⁵⁵ Zij werden in beleidskringen en in de media wel aangeduid met de term ‘Marokkanengemeenten’. Gemiddeld was 38,7% van de Marokkaanse jongens en mannen tussen 12 en 24 uit deze gemeenten in een periode van vijf jaar (2006-2011) een of meer keren bij de politie beland (autochtone mannen en jongens 13%) en dat gegeven vormde de aanleiding om specifieke beleidsmaatregelen te nemen.⁵⁶ Zijn deze gemeenten oververtegenwoordigd onder de gemeenten waar zich discriminatoire voorvallen tegen moskeeën voordeden? Van de 22 ‘Marokkanengemeenten’ zijn er drie waar zich voor zover nu bekend geen incidenten hebben voorgedaan namelijk⁵⁷: Gorinchem, Lelystad en Nijmegen. In 19 van deze 22 gemeenten waar Marokkaanse jongeren veel problemen *hebben* zoals met school en werk, en *creëren* voor de omgeving zoals via overlast en criminaliteit hebben zich incidenten rond moskeeën voorgedaan.

Dit lijkt een indicatie te zijn dat dit soort sociale problemen het risico op het voorkomen van incidenten mogelijk vergroten. Hierbij kan berichtgeving in de pers een intermedieërende factor zijn. In zeven van de hier genoemde gemeenten zijn moskeeën gevestigd die aan dit onderzoek deelnemen. Vijf van deze rapporteren problemen met overlast in het verleden of heden. Volgens verschillende respondenten van gemeentelijke organisaties daarentegen hebben de overlastproblemen geen aanleiding gevormd voor islamvijandige reacties.

Afsluitend

Afsluitend kan op grond van het bovenstaande worden vastgesteld dat waar gemeenten *overlast* door jongeren met een migratie-achtergrond ervaren, het risico op incidenten bij moskeeën groter is. Door verschillende moskeeën wordt een ontwikkeling naar meer *segregatie onder de jeugd* signaleerd. Dit kan mogelijk evolueren tot een wij-zij-tegenstelling die polarisatie en in het ergste geval confrontatie in de hand werkt. Dit komt soms al voor maar lijkt nog een uitzondering. Waar *voorzieningen* voor jongeren zijn wegbezuinigd of ontbreken vullen moskeeën de leemte vaak op met activiteiten voor moslimjongeren. Niet moslimjongeren hebben mogelijk minder alternatieven wat kan bijdragen aan risico’s op vandalisme dat zich kan uiten tegen een moskee.

⁵⁵ Amersfoort, Amsterdam, Culemborg, Den Haag, Ede, Eindhoven, Gorinchem, Gouda, Helmond, Leiden, Lelystad, Maassluis, Nijmegen, Oosterhout, Roosendaal, Rotterdam, Schiedam, Den Bosch, Tilburg, Utrecht, Veenendaal, Zeist.

⁵⁶ Bron: Sjors van Beek, in Binnenlands Bestuur 4 nov 2011.

⁵⁷ Zie I. van der Valk Monitor Moslim Discriminatie, p. 90.

Radicalisering speelt in de perceptie van de woordvoerders van de moskeeën en gemeenten vooral in vijf gemeenten waar sprake is geweest van uitreizigers. Dit zijn gemeenten waar zich incidenten bij moskeeën hebben voorgedaan. Of ze nu direct te maken hebben met radicalisering of niet, alle moskeeën zijn oplettend op signalen, vaak betrokken bij preventieve projecten en in meer of mindere mate actief bij het tegengaan van radicalisering. Problemen rond radicalisering komen binnen de Turkse gemeenschap minder voor dan in de Marokkaanse. Bij de Turkse moskeeën is dan ook minder aandacht voor dit onderwerp dan bij de Marokkaanse. Onder de gemeenten is juist veel aandacht voor dit vraagstuk en er wordt veel tijd en geld op ingezet. (Aandacht voor) radicalisering kan worden gezien als een risicofactor.

Hoewel georganiseerd *extreemrechts* van oudsher niet sterk is in Nederland hebben veel gemeenten die bij dit onderzoek zijn betrokken in verschillende mate met extreemrechts te maken of in het verleden te maken gehad. Soms zijn/waren lokale groepen of individuen actief en soms manifesteerden individuen of groepen van buiten zich in reactie op lokale issues. Dit gebeurde vaker in de negen gemeenten waar zich incidenten rond moskeeën hebben voorgedaan dan in de gemeenten waar zich geen incidenten voordeden. Slechts weinig moskeeën zijn op de hoogte van extreemrechtse groepen en activiteiten. De aandacht voor extreemrechts bij de geïnterviewde gemeenten is eveneens beperkt. In enkele gemeenten wordt de extreemrechtse manifestatie zowel door de moskeeën als door de gemeenten wel geproblematiseerd. In de gemeenten die bij dit onderzoek zijn betrokken, varieert het percentage PVV stemmers bij de laatste landelijke verkiezingen in 2012 van 4,6% tot 15%. In bijna alle bij dit onderzoek betrokken gemeenten waar de moskeeën *geen* incidenten meemaakten stemde minder dan 10% van de kiezers op de PVV. In bijna alle gemeenten waar de moskeeën incidenten meemaakten stemde meer dan 10% van de kiezers op de PVV. Voor de negatieve effecten van (steun voor) de PVV op de acceptatie van moslims en moskeeën hebben zowel de gemeenten als de moskeeën wel meer oog. De lokale anti-islam/moslim manifestatie van extreemrechtse groepen kan worden beschouwd als een risicofactor. Hoewel er geen directe relatie kan worden gelegd – steun voor de PVV en aanverwante groepen en agressie tegen moskeeën kunnen immers beide worden beïnvloedt door bestaande opvattingen over islam/moslims onder de bevolking - geldt dit ook voor de plaatselijke steun voor *partijen die ageren tegen de islam/moslims*, zoals de PVV voor wie dit een kern issue is.

4. Interactie tussen de moskee en de lokale omgeving

We zagen al in hoofdstuk 2 dat moskeeën zich inspinnen om goede relaties te onderhouden met de lokale gemeenschap. Meer dan voorheen treden de moskeeën volgens de respondenten naar buiten en spelen een rol in de publieke ruimte. Er wordt samengewerkt met lokale partners in educatieve en dialooggerichte projecten. Dit alles levert resultaat op voor de verhoudingen binnen de gemeenschap. De relatie tussen de moskee en de plaatselijke gemeenschap is soms complex maar zeker niet altijd problematisch. Om hier een meer algemeen beeld van te krijgen kregen gemeente-ambtenaren de vraag voorgelegd welke positie zij de plaatselijke gemeenschap geven op een reeks die loopt van weerstand, onverschilligheid, acceptatie naar samenwerking, als het gaat om de houding ten opzichte van moskeeën. Slechts één gemeente kiest voor samenwerking. Dit in combinatie met acceptatie, twee gemeenten kiezen voor overwegend acceptatie, één gemeente plaatst zich tussen acceptatie en onverschilligheid, drie kiezen voor onverschilligheid en één voor onverschilligheid en weerstand. Waar gekozen wordt voor onverschilligheid gebeurt dit met toevoegingen die verwijzen naar tolerantie: ‘doe je eigen ding maar maak het niet te gek’, ‘leven en laten leven’, ‘iedereen in zijn waarde laten’, ‘geloof is hier niet zo’n punt’. Daarbij wordt regelmatig verwezen naar de lokale mentaliteit.

Drie gemeentes maken geen keus maar zeggen dat het allemaal voorkomt of afhankelijk is van wat er speelt. In Alkmaar geeft de respondent: ‘een zeven op een schaal van één tot tien: vooral acceptatie. Dat is ook een beetje de West-Friese mentaliteit, als je gewoon doet en geen overlast geeft zijn we verdraagzaam.’ Gemeente Zeist: ‘Moeilijk te beantwoorden, voor een deel is er onverschilligheid, er is weerstand maar het valt wel mee. In zekere zin loopt de gemeente op de gemeenschap vooruit.’ Gemeente Nijmegen: ‘Variërend tussen onverschilligheid en acceptatie, het initiatief moet altijd wel van de moskeeën komen.’ Deze gemeente benadrukt vooral positieve initiatieven:

‘Er zijn een aantal waardevolle initiatieven geweest zoals de aangifte tegen Wilders, de Vredesverklaring en de bijeenkomst na Charlie Hebdo waar een vertegenwoordiger van de kleine Marokkaanse moskee namens de moskeeën een heel goede toespraak hield’.

Ook de moskeeën benadrukken graag de positieve kanten want zij willen niet graag negatief voor het voetlicht komen. We zien dit bijvoorbeeld in de volgende reactie van de moskee in Zoetermeer waar een zekere spanning door de positieve geluiden heen klinkt:

‘Positief voor 99%, 1% negatief. Er is wel eens een klacht, bijvoorbeeld in de Ramadan, dat jongeren buiten nog wat staan te praten laat op de avond. Of iets verderop waar een bankje staat, maar die hebben wij niet neergezet. Wij zijn niet verantwoordelijk voor wat jongeren buiten doen, maar we zijn wel behulpzaam. Ook tijdens afgelopen Ramadan heeft een buurtbewoner de politie gebeld. De politie kwam langs, we hebben het opgelost. De politie wordt ook wel eens gebeld met een valse aangifte, dan is er niets aan de hand.’

Geluidsoverlast tijdens de Ramadan als de gebedsdienst laat is afgelopen zoals in Zoetermeer komt vaker voor maar de meeste moskeeën zijn hier oplettend op en proberen overlast zoveel mogelijk te voorkomen.

Naast positieve ervaringen hebben zich in verschillende gemeenten spanningen en problemen voorgedaan tussen de moskee en plaatselijke actoren. Vooral daarover gaat de rest van dit hoofdstuk. Spanningen en weerstand manifesteren zich het meest naar aanleiding van

(ver)nieuwbouw. In Deventer was de invoering van luide oproep tot gebed (Azaan) hiervoor aanleiding en in Almere commotie rond de komst van predikers.

Vaak is het in reactie op de berichtgeving over plaatselijke weerstand dat zich incidenten bij moskeeën voordoen. In Deventer leek het na aanvankelijke weerstand goed te gaan totdat de moskee plannen maakte voor een luide oproep tot gebed:

‘Voor de nieuwbouw (oplevering 2003) waren er spanningen. De speeltuinvereniging zei ook een claim op het terrein te hebben. Er kwam een rechtszaak van en de moskee is in het gelijk gesteld. Later werd de houding van de buurt positief omdat het terrein heel goed wordt bijgehouden en er keurig uitziet. Er is een mooi grasveld om de moskee heen. Twee jaar geleden (2013) heeft de moskee toestemming gevraagd voor de Azaan.⁵⁸ Er werd in de media veel bekendheid aan gegeven en er kwamen protesten. De gemeente heeft toestemming gegeven voor één keer per dag, gedurende enkele minuten en maximaal 70 decibel. Toch lijkt dit de aanleiding geweest voor een brandstichting die in die tijd plaats vond. Later is het weer rustig geworden rond deze kwestie.’

In Velsen speelde een vergelijkbaar probleem met verlichting. Hier is de moskee niet tevreden met de manier waarop de gemeente op de weerstand heeft gereageerd:

‘Met de bewoners van de nieuwe hoge flat aan de overkant van de straat is het contact niet zo goed. Er kwamen protesten tegen het groene licht dat op de minaret stond gericht in de Ramadan. De gemeente is hier niet goed mee om gegaan. Het is deel van de vrijheid van godsdienst. Ze hadden het direct in de kiem moeten smoren. We hebben ook een vergunning voor het oproepen tot gebed maar maken hier geen gebruik van omdat we veel weerstand verwachten maar dat geldt niet voor alles’!

De bestuurder van de moskee Almere vertelt over de problemen met de PVV en de gemeenteraad rond de komst van predikers die als te radicaal werden gezien. DE PVV zou het vooral op deze moskee gemunt hebben omdat men zich definieert als salafistisch. De politieke commotie trok media aandacht en werd gevolgd door incidenten. De moskee voelt zich in de steek gelaten door de gemeenteraad die in hun ervaring teveel achter de PVV aanloopt en te weinig aandacht heeft voor direct contact met de moskee waardoor hun versie van gebeurtenissen onvoldoende voor het voetlicht komt:

‘De laatste keer waren we negatief in het nieuws naar aanleiding van een benefiet waar twee sprekers kwamen die gezien werden als te radicaal. Bij beide liep dit met een sisser af: met de een bleek na onderzoek door België niks mis te zijn en wat de ander betreft: zijn naam werd verward met die van een andere prediker.⁵⁹ Ook met hem was niks mis. Maar voordat dit allemaal duidelijk was, was er wel negatieve berichtgeving geweest, onrust in de gemeente en de raad, dreigmails en interne verdeeldheid over hoe hierop te reageren. Ook was er een motie ingediend door de PVV. De motie werd gesteund door de voltallige gemeenteraad. Dat geeft te denken, we bestaan nu tien jaar en zijn nooit door raadsleden benaderd voor een gesprek of een rondleiding, met vragen over wat we doen en met wie. De raadsleden zijn welkom en we willen graag

⁵⁸ Moskeeën in Leiden en Den Haag lieten al in 1986 op vrijdag voor het belangrijkste wekelijkse gebed de Azaan horen. Sinds 1988 is een luide oproep doen tot het gebed een grondrecht. Naar schatting van Tamimi Arab die hierover een proefschrift schreef laat 10 procent van de moskeeën de Azaan via de luidspreker horen.

⁵⁹ De gemeente geeft een andere versie van de situatie rond deze predikers.

uitleg geven en transparant zijn, maar niet omdat de PVV wat roept - of het nu is over predikers of over financiering - en de rest er achteraan rent. Laat de PVV dan ook zelf inzicht geven in hun financiering. De gemeenteraad praat wel over ons maar niet met ons. We willen graag horen hoe men denkt over onze moskee. We verwachten nu eigenlijk excuses van het gemeentebestuur, maar ondertussen is de verantwoordelijke burgemeester weg! Men heeft ons onder druk gezet en geprobeerd ons te beperken in onze vrijheden. Ze zeiden: dit is schadelijk voor onze gemeente en refereerden daarmee uitsluitend aan zichzelf en niet aan ons.'

Nieuwbouw

Een nieuwbouwproject van de moskee is vaak aanleiding voor spanningen in de buurt. In enkele gemeenten die in dit onderzoek zijn betrokken, is sprake geweest van (ver)nieuwbouw van moskeeën of plannen daartoe. Dit was het geval in Zoetermeer, Zeist, Almere, Leiden en Groningen. In veel gevallen, maar niet altijd, is er weerstand. Onder de argumenten die door buurtbewoners worden gebruikt om te proberen een gebedsvoorziening tegen te houden, worden parkeerproblemen het vaakst aangevoerd, gevolgd door overlast van toeloop en tenslotte gebrek aan overleg en inspraak bij de voorbereiding. Waardedaling van huizen werd twee keer genoemd, in Almere en Leiden. Daar zijn meer koopwoningen in de omgeving van de betreffende moskee. Bij huurwoningen speelt dit argument minder. In Almere, Zeist, Leiden, Groningen en Zoetermeer mengden extreemrechtse en anti-islamgroepen zich in het verzet tegen de nieuwbouw. In Zoetermeer, Groningen en Leiden vonden enkele incidenten plaats met de (ver)nieuwbouw als aanleiding.

De gemeente Zoetermeer gaat in op de weerstand en de problemen rond de procedure:

'Argumenten waren parkeeroverlast, de gevolgde procedure, allerlei technische punten werden aangevoerd terwijl het er eigenlijk om ging dat men geen moskee wilde. Het gaat hier in de gemeente een soort van netjes, niet zoals in Gouda waar het er veel heftiger aan toe ging. Maar het punt blijft hetzelfde: men is niet welkom. Een lokale bezwaren commissie oordeelde toen dat de procedure inderdaad niet goed was geweest en dat de gemeente de onvrede teveel had laten oplopen. Het advies van de commissie is toen opgevolgd en er is gekozen voor een andere procedure en een andere locatie in een nieuwbouwwijk. Dit is nog volop in ontwikkeling. (...) Maar het is heel belangrijk dat de hele raad twee jaar geleden unaniem heeft ingestemd, inclusief de Lijst Hilbrand Nawijn (HN) die tamelijk conservatief is, maar niet te vergelijken met de PVV.'

In Zoetermeer verloopt het proces inmiddels wel goed, nu er meer wordt ingezet op goede communicatie met omwonenden. In Groningen is een vergelijkbare ontwikkeling zichtbaar:

'Het incident met de varkenskop is tweeënhalf jaar geleden. Jarenlang was het geen issue. Het bestuur was dan ook verbaasd te merken dat er weerstand was tegen de nieuwbouwplannen onder een deel van de buurtbewoners. De PVV heeft naar aanleiding van de plannen geflyerd en dat sloot kennelijk bij sommige sentimenten aan. Bewoners uit de omliggende wijk hebben zich georganiseerd en bezwaar aangetekend. Uiteindelijk heeft de Raad van State de gemeente op de vingers getikt en gezegd dat de procedure over moet en de plannen veranderd moeten worden. De bouw-accountmanager is hierover nu in gesprek met betrokkenen. Kernpunten van de bezwaren van buurtbewoners zijn de verwachte parkeerproblemen en het verwijt dat men niet voldoende is betrokken. De indruk bestaat wel dat sommige bewoners erop

gefixeerd zijn om steeds maar weer iets te kunnen aangrijpen om de ontwikkelingen te kunnen tegenhouden, bijvoorbeeld vanwege milieuarargumenten. Ook bestaat de indruk dat zij ten aanzien van de moskee met andere maten meten dan in andere gevallen. Daar worden wel eens grapjes over gemaakt. Hoe dan ook, men wil de moskee daar niet graag hebben. Intussen zijn er goede gesprekken op gang gekomen met alle betrokkenen, de moskee, de buurtbewoners en de gemeente.'

Er zijn ook moskeeën waar procedures rond vernieuwbouw verlopen zonder reuring of incidenten. In Leiden bijvoorbeeld zijn twee Marokkaanse moskeeën. Van de ene Marokkaanse moskee werd het nieuwe gebouw in 2012 geopend zonder dat zich problemen of incidenten en tegenacties voordeden terwijl de andere moskee begin 2015 met felle tegenactie te kampen had. Er was sprake van inmenging van extreemrechtse groepen van buiten de gemeente naast lokale anti-islam initiatieven. Vertegenwoordigers van politie en gemeente Leiden gaan op de situatie in Leiden dieper in:

'Rond de bouw van de Marokkaanse moskee Imam Malik zijn destijds geen problemen geweest. Bewoners waren er niet tegen, er was weinig weerstand. Soms spelen er wat parkeerproblemen maar dat is alles. Bij de nieuwbouw van de El Hijramoskee is er wel onrust. Daar verzet een klein actiecomité zich tegen de komst van de moskee en krijgt daarvoor steun van een lokale partij, de groep Kok, die eerder verbonden was met Leefbaar Leiden. Men weet buitenproportioneel veel te bereiken. Kok wakkert anti-islamuitingen aan, via sociale media wordt hun boodschap breed verspreid. Zij timmeren veel aan de weg en voeren de boventoon want de wijkbevolking i.h.a. lijkt redelijk tolerant. De groep Identitair Verzet - met leden uit het hele land en niet uit Leiden - is hier op gesprongen en heeft korte tijd het gebouw bezet door op het dak te gaan staan. Zij verspreiden ook stickers op vuilnisbakken op straat met teksten als 'stop islamisering.' Meer recent, medio september 2015, was de moskee i.o. opnieuw doelwit. Er werden gaatjes in de ramen gevonden, vermoedelijk van een luchtdrukpistool. Elsevier sprak over: 'vernielingen aan veelbesproken moskee'. Zo wordt de zaak steeds opgeklopt in de media. Het onderzoek hiernaar heeft (nog) niets opgeleverd.'

De respondent van de gemeente Leiden vult aan:

'Onder de meerderheid van de buurtbewoners leeft geen weerstand tegen de moskee maar dat komt niet in de media. Zij vinden dit soort acties hinderlijk omdat ze erop worden aangesproken. Ze ervaren geen overlast, zijn redelijk tolerant en soms eerder benieuwd om een moskee van binnen te zien. Men is ook in de andere moskee gaan kijken. Op een vooroverleg voor een buurtbijeenkomst van de Belangenvereniging over de acties van Identitair Verzet kwam naar voren dat er een veel bredere behoefte is aan informatie en overleg in de buurt over allerlei thema's die de buurt raken en de wijk aangaan. Dit was een positief effect van de onrust. Deze thema's gaan in de komende tijd besproken worden. Op de bijeenkomst zal de Belangenvereniging van bewoners aanwezig zijn, alle betrokkenen en belanghebbenden (bewoners en professionals) in aanwezigheid van B&W. Veel van de maatschappelijke onrust is opgeklopt door de (sociale) media. Gemeente en politie zijn waakzaam rond dit soort vormen van onrust. Voor het bestuur en de gelovigen van de moskee i.o. had deze 'bezetting' veel psychologische impact. De uitingen van haat op dat gebouw wekten veel emotie op bij hen. Zij hebben hard gespaard om dit nieuwe gebouw te kunnen financieren. GeenStijl riep gelijk 'Megamoskee bezet.' Enkele maanden geleden

werden bij twee buurtbewoners de ruiten vernield, de politie heeft onderzoek gedaan maar dit heeft niets opgeleverd. De relatie die wel eens wordt gelegd met de problemen rond de moskee kan niet worden gelegd.’

De woordvoerder van de het contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) noemt de aard van het lokale bestuur een belangrijke factor die mede een verschil kan maken of een nieuwbouwproject goed verloopt of dat zich incidenten voordoen:

‘Sommige lokale bestuurders gaan interactief om met de communicatie met bewoners en hebben hierdoor betere invloed dan degenen die daar minder vaardig in zijn. Bewoners kunnen zich dan gemakkelijker overvallen voelen als er niet goed met de planvorming wordt omgegaan. In het traject gaat er soms ook een en ander mis. Van belang is ook wie er in de gemeente mee bezig gaat. Is een bevlogen bestuurder betrokken die als een ambassadeur de zaak bepleit of een ambtenaar die slechts droge, zakelijke informatie verschaft?’

Afsluitend

Bij verschillende gemeenten doen zich rond moskeeën spanningen voor, vooral als er sprake is van (ver)nieuwbouw maar ook waar moskeeën andere veranderingen willen introduceren zoals een luide oproep voor het gebed. Daarnaast trekken sommige moskeeën de aandacht omdat zij radicale predikers willen uitnodigen. Deze spanningen worden soms aangescherpt en uitvergroot door berichtgeving in de (sociale) media en/of het optreden van anti-islamgroepen of extreemrechtse groepen van buiten de gemeente. Zij kunnen worden gezien als risicofactoren. Goed communicatiebeleid van gemeente en moskeeën blijkt cruciaal om de zaak in goede banen te leiden en escalatie te voorkomen en vormt daarmee een factor van bescherming.

5. Risico en bescherming

Hoe komt het dat sommige moskeeën wel en andere geen mikpunt vormen van discriminatoire incidenten? In dit hoofdstuk wordt vooral ingegaan op verschillende achtergronden die in de visie van de respondenten van belang zijn.

Als het gaat om achterliggende redenen waarom moskeeën te maken krijgen met tegen hen gerichte discriminatoire agressie wijzen diverse moskeebestuurders op het gegeven dat moskeeën assertiever zijn geworden en zich meer dan voorheen manifesteren in het publieke domein. Daarnaast wordt gewezen op de aanwezigheid van extreemrechts en een meer algemene verharding in mentaliteit en sociale verhoudingen. Moskee Velsen wijst vooral op extreemrechts maar tegelijkertijd tast men in het duister over het feit dat deze moskee zo vaak mikpunt van agressie is geweest terwijl men juist zoveel inzet op een goed contact met de plaatselijke gemeenschap:

‘Hoe komt het? We weten het niet. We doen er veel aan om een goed contact te hebben met de lokale gemeenschap, we worden gezien als een voorbeeldmoskee door de autoriteiten en toch zijn we meer dan wie ook mikpunt. Hoe kan dat? Wat beweegt mensen daartoe? De werkgelegenheid is hier goed. Zijn ze georganiseerd? De overheid wil er in ieder geval niet aan; er wordt nog te vaak gedepolitiseerd.’

Meerdere respondenten signaleren een verharding in mentaliteit en sociale verhoudingen of in de beleving daarvan. De respondent van de Turkse moskee Veenendaal licht dit toe:

‘Zowel wij als de Marokkaanse moskee hebben veel last gehad van incidenten: bekladding, varkenskop en poten. Maar ook allerlei kleine pesterijen: er worden bijvoorbeeld flesjes op onze koepel gegooid vanuit achtergelegen flats, honden worden uitgelaten in het gras om de moskee heen, terwijl er tien meter verderop een officiële uitlaatplek is. De Marokkaanse moskee heeft ook last van incidenten. Individuele mensen worden soms ook lastig gevallen, vrouwen geslagen, er is een algemene verharding, mensen zijn agressiever geworden.’

De woordvoerder van het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO), dat een groot deel van de koepelorganisaties van moskeeën in Nederland in het contact met overheid en andere organisaties vertegenwoordigt, wijst eveneens op wat hij noemt ‘algemene maatschappelijke hectiek’:

‘Dit zorgt voor meer agressie. Men wil een statement poneren en de moskee is dan een goed zichtbaar mikpunt. Er is een groei zichtbaar van radicale extreemrechts georiënteerde groepen en ze manifesteren zich ook meer. Dit creëert ongrijpbaarheid. Als weerstand en verzet uit de buurt komen, kun je ermee dealen maar als het van buiten komt is dat veel moeilijker. Het wordt niet aangekondigd.’

CMO noemt de aard van het lokale bestuur een belangrijke factor die mede een verschil kan maken of een nieuwbouwproject goed verloopt of dat zich incidenten voordoen (zie hierboven). Daarnaast spelen een aantal harde factoren een rol in de ervaring van het CMO dat veel met ver- en nieuwbouwprojecten te maken heeft gehad:

‘De locatie, aanpak en architectuur: is er een minaret? Ligt het gebouw aan de rand van de wijk of juist er midden in? Verbouwing roept minder weerstand op dan nieuwbouw.’

De achterliggende redenen waarom moskeeën *niet* met incidenten te maken hebben gehad worden door verschillende respondenten in verband gebracht met de traditie en mentaliteit van de plaatselijke bevolking, de houding tegenover het geloof, het prettig gemengd zijn van de bevolking, de mate van integratie van de bevolkingsgroepen van Turkse en Marokkaanse afkomst en tenslotte de geschiedenis, vormgeving, houding en het gedrag van de moskee zelf, zoals in onderstaande citaten naar voren komt. Opmerkelijk is dat de manifestatie in het publieke domein ook wordt aangevoerd als factor voor het afwezig blijven van incidenten zoals naar voren komt in de woorden van de voorzitter van de moskee in Heerhugowaard:

‘Wij hebben geen last gehad van incidenten. Goede communicatie met de buitenwereld speelt een grote rol, denken we. Vroeger waren de moskeeën veel meer naar binnen gekeerd, soms wist men niet eens dat er een moskee was. Bij ons is iedereen welkom en mensen doen graag mee. We nodigen ze ook uit om dat te doen. De burgemeester waardeerde het zeer om te komen en mee te maken hoe het hier toegaat, vooral dat mannen en vrouwen zo gewoon met elkaar omgaan. We zijn niet zo traditioneel en weinig vrouwen dragen hoofddoeken.’

De respondent van de gemeente Heerhugowaard licht naast de rol van de moskee zelf, vooral de benadering van de gemeente uit als positieve factor:

‘Een aantal factoren speelt hier mogelijk een rol. Allereerst de opstelling van de moskee zelf maar ook het beleid van de gemeente. Wij leggen niet het accent op waar men vandaan komt, doen niet aan labelen. Heerhugowaard heeft altijd nieuwe mensen opgenomen. Het is uitgegroeid van een kleine gemeenschap van 15.000 mensen naar een stad van 55.000 in 50 jaar tijd. Die mensen kwamen overal vandaan uit de regio. Vanaf de jaren 1970 was het op eigen initiatief een groeigemeente. Asielzoekers zijn altijd welkom geweest. Ook nu komt er een nieuw AZC voor zeshonderd mensen. GeenStijl maakte een filmpje hierover en het opmerkelijke was dat veel mensen positief reageerden en lieten weten dat vluchtelingen welkom zijn. Natuurlijk waren er ook enkele minder positief maar dat was niet overwegend. Er speelt op dit gebied niet veel in de gemeente en daarmee komt het ook niet nadrukkelijk in de pers. Eigenlijk is het saai. Misschien is het ook wel de Noord Hollandse mentaliteit: iedereen mag hier zijn zolang hij geen last geeft.’

In Nijmegen wordt door de woordvoerder van de gemeente gewezen op de lange traditie van samenlevingsopbouw rond de relatie met nieuwe Nederlanders:

‘Ontspannen stad, goede onderlinge contacten, het maatschappelijk middenveld wordt gedomineerd door links progressieve organisaties, veel groepen vervullen een brugfunctie, er zijn niet veel gevestigde belangen, er zijn veel studenten en ze zijn *open minded*, er is een traditie van vriendschappelijke relaties tussen allochtone wijkbewoners en buurtbewoners. Er is een lange traditie van actieve migrantenorganisaties en die worden bewust nog steeds ondersteund.’

In Gorinchem, een kleine stad in de *bible belt* zoekt de gemeente ambtenaar het vooral in de traditie van acceptatie van andersgelovigen, de kleine PVV-aanhang en een prettige menging van bevolkingsgroepen:

‘Gorinchem is een oud industriestadje. Er kwamen al vroeg in de jaren zestig/zeventig gastarbeiders wonen en werken. Voor de oorlog was er een behoorlijke joodse gemeenschap, nu helaas niet meer. Gorinchem is ook een eiland in de *biblebelt*, er wonen veel katholieken in vergelijking met de omringende gemeenten. Het is de enige gemeente in de omgeving waar carnaval wordt gevierd. De gemiddelde Gorkummer accepteert anders gelovigen makkelijker. Men is vrijer in de omgangsvormen als het om geloof gaat. Het aantal PVV-stemmers is laag en de lokale partij is niet PVV gezind. De PvdA is van oudsher groot in de gemeente. Daarnaast zijn de christelijke partijen sterk’. Er is één school met veel Turkse en Marokkaanse kinderen: 30 % Nederlandse Nederlanders en 70 % van migrantenafkomst, bij de andere scholen ligt het percentage omgekeerd. Kinderen groeien met elkaar op, anders dan in de grote steden is er een prettige menging. Integratie en het gebruik van de Nederlandse taal zijn vanzelfsprekend.’

Bij gemeente Groningen verwijst men eveneens naar de mate van integratie:

‘De Marokkaanse gemeenschap bestond in aanvang uit twee familieclans. De sociale controle is groot. Er doen zich geen problemen voor in de gemeenschap die een uitstraling hebben naar de omgeving. De Turkse gemeenschap is sowieso meer geïntegreerd en houdt zich meer gedeisd. De Turkse moskee wordt strakker geleid, is aan de buitenkant niet herkenbaar als moskee – wellicht weten buurtbewoners niet eens dat er in de voormalige kerk nu een moskee is.’

In Amsterdam Noord wijzen woordvoerders van moskee en kerk op het gegeven dat een groot deel van de buurtbevolking zelf moslim is. Maar ook het gedrag van de moskee oogst waardering in kerkelijke kring en wordt gezien als een preventieve factor:

‘Men bezorgt geen hinder aan de omgeving, men gedraagt zich *pico bello*, er wordt nog geen vuilniszak aan de straat gezet, er is geen geluidsoverlast. Men is geïntegreerd geraakt in de buurt, het winkelcentrum is hierbij belangrijk geweest. Nederlanders zien de voordelen (Turkse bakkers!). Een groot deel van de bevolking is zelf van migranten afkomst. Ook als men zelf niet gelovig is, maar wel cultureel moslim, dan staat men wel positief tegenover de islam. Het mixt steeds meer!’

De woordvoerder van de gemeente Alkmaar benoemt een palet aan factoren:

‘De lokale omstandigheden spelen een rol. De moskeeën zijn klein begonnen en langzaam gegroeid, organisch geïntegreerd in de plaatselijke samenleving. Er zijn geen excessen geweest, men geeft geen overlast. Het uiterlijk van de moskeeën is niet heel exotisch, ze zijn gevestigd in vroegere schoolgebouwen. Daarnaast speelt de samenstelling van de bevolking. Die is divers qua sociaaleconomische achtergrond. Bij kleine dorpsgemeenschappen is die soms wat eenzijdiger.’

Ook in Leiden wordt door gemeente en politie gewezen op een organische ontwikkeling in relatie tot de (ver)nieuwbouw van een moskee. Bestuursleden van het islamitisch centrum Imam Malik waar de nieuwbouw soepel is verlopen, zijn in de wijk geboren en getogen. Het is een oude arbeiderswijk waar al langer veel moslims wonen, er was al eerder een moskee maar er was een grotere nodig. De nieuwbouw was er een natuurlijke ontwikkeling. Men kent elkaar. De samenstelling van de bevolking speelt een rol. De populatie bij beide moskeeën is anders. De andere Marokkaanse moskee, El Hijra, is na een lang bestaan in de binnenstad,

bezig met nieuwbouw in een wijk die veel meer ‘wit’ is gebleven, waar tot nu toe geen moskee was en waar bewoners vaak hun huis in eigendom hebben. Argumenten van tegenstanders slaan soms meer aan bij huizenbezitters dan bij huurders (‘mijn huis wordt minder waard’ en ‘dan kan ik het alleen nog aan een moslim verkopen’). Tenslotte is er een actiegroep die tegengas geeft, mensen probeert te mobiliseren en daarbij steun krijgt van een fractie in de gemeenteraad.

Daarnaast blijkt het communicatiebeleid van de gemeente zelf een belangrijke factor. Het heeft in de ogen van sommige burgers geschort aan de communicatie tussen de gemeente Leiden en bewoners. De locatie van de moskee schoof zonder overleg op richting de bestaande bebouwing en dat wekte weerstand.

Rol van de media

Internet en de nieuwe sociale media zijn in de huidige tijd een belangrijke bron van informatie, communicatie en propaganda en kunnen een sleutelrol vervullen in processen van radicalisering. Hierop werd al in eerder onderzoek ingegaan.⁶⁰ Een moslimvijandige content is er prominent aanwezig, op allerlei soorten websites, blogs en interactieve fora. Het aantal klachten hierover bij de meldinstantie Meldpunt Discriminatie Internet (MDI) is al jarenlang hoog. Vaak worden strafbare uitingen aangetroffen. Er is *hate speech* en er zijn beledigende uitlatingen. Een professional zegt het volgende over de nieuwe sociale media en de invloed die ervan uitgaat op jongeren:

‘Naast de ouders spelen sociale media een belangrijke rol. De meest bizarre meningen worden er als feiten gepresenteerd, beelden worden gemanipuleerd en er is geen tegengeluid. Dat maakt het ook begrijpelijk. Een extreemrechts wereldbeeld is bijna een nieuwe norm geworden. In tegenstelling tot vroeger hoef je je er niet voor te schamen, het plaatst je niet langer buiten de samenleving, zoals in het verleden wel het geval was. Het wordt steeds lastiger een afwijkende mening te hebben. Alleen de meisjes willen zich nog wel eens iets genuanceerder uitlaten. Ook IS maakt trouwens op dezelfde manier gebruik van nieuwe media, doortrapt maar ook sophisticated. Jeugdwerk onder allochtone jongeren laat zien dat er aan de andere, hun kant, ook jongeren zijn die haat koesteren tegen Nederlanders.’

De beeldvorming over moslims in de media zou objectiever moeten zijn, zo vonden respondenten in eerdere onderzoek.⁶¹ Al te vaak vindt men dat de verslaggeving in de media nu gebaseerd is op niet onderbouwde beschuldigingen of vooroordelen. De berichtgeving wordt te negatief bevonden terwijl tegelijkertijd geen aandacht wordt besteed aan positief nieuws dat kennelijk niet wordt beschouwd als vermeldingswaardig. Dit beeld komt ook naar voren in het huidige onderzoek. De mediaberichtgeving blijkt niet zonder effect op de gang van zaken rond moskeeën. Zowel moskeeën als gemeenten wijzen op de cruciale rol van de (oude en nieuwe) media. Moskeeën waar geen incidenten plaats vinden trekken vaker geen media aandacht, zoals in Leiden wordt geconstateerd:

‘De andere, een Turkse moskee, is wel als moskee gebouwd en duidelijk herkenbaar, wel kleiner. Men doet een luide oproep tot gebed en treedt ook actief naar buiten. Een verschil is dat zij minder in het nieuws komen.’

⁶⁰ I. van der Valk, Islamofobie en discriminatie; I. van der Valk, Monitor Moslim Discriminatie, 2015.

⁶¹ Ibid, p. 85-6

Eerder kwam al aan de orde dat mediarust rond de moskeeën in de gemeente Heerhugowaard werd aangewezen als een positieve factor voor de verhouding tussen de moskee en de plaatselijke gemeenschap. Moskeeën waar wel incidenten plaats vinden komen vaker in het nieuws. Waar media aandacht is, worden gebeurtenissen niet zelden uitvergroot. In Amsterdam Noord wijst de moskee op de overmatige aandacht van de media voor overlast van jongeren, terwijl positieve berichten niet aan bod komen:

‘We horen veel over overlast via de media maar zien het zelf niet. We houden ons bezig met de jongeren, de imam geeft adviezen aan ouders en jongeren, zoals rond school, werk en stage.’

Aan de rol van de media wordt door veel respondenten veel waarde gehecht. Daarbij wordt overdrijving niet altijd geschuwd. ‘De media zijn gevaarlijker dan bommen’ zegt een moskeebestuurder. Het verdient aanbeveling de rol van de media bij de gang van zaken rond moskeeën in nader onderzoek uitgebreider onder de loep te nemen.

Preventie

Kan de moskee voorkomen dat er incidenten plaats vinden door zelf maatregelen te nemen? De moskeeën die aan dit onderzoek deel namen, spannen zich bijzonder in om geen aanleiding te geven voor klachten, maatschappelijke onrust, spanningen, discriminatie en incidenten en ervoor te zorgen dat ook de mensen in hun achterban dit niet doen. De meeste van hen dragen een grote mate van openheid, gastvrijheid en toegankelijkheid uit naar de buitenwereld. Omgekeerd willen zij graag geaccepteerd worden als volwaardige instellingen van volwaardige burgers van dit land, of zoals de gesprekspartner van de moskee in Helmond het verwoordt:

‘Wij zijn Nederlander en voelen ons Nederlander, Nederlandse moslims. We willen graag meer contact met de Nederlands-Nederlandse bevolking. De moskee is er voor iedereen.’

Dit geluid wordt in verschillende toonaarden naar voren gebracht, ook door de bestuursleden van de moskee Almelo:

‘We willen graag mengen, open staan voor anderen, een gelegenheid zijn voor iedereen waar men wat kan drinken en bijkletsen. We vinden het vooral belangrijk om de jongeren tot kalmte te manen, dat reacties altijd moeten lopen via gesprekken. We hopen dat er een omslag zal komen. Islamitische Staat heeft niets met de islam te maken, heeft niets met menselijkheid te maken. Mensen moeten vooruit kijken en onderzoeken alvorens te reageren. Men moet zich realiseren dat terreur geen ras, geloof of afkomst kent’.

Tegelijkertijd is men zich ervan bewust voor een moeilijke opgave te staan. Op de tegenstand van de PVV, de negatieve berichtgeving in de media en de weerstand van een deel van de burgers die niet bereid is negatieve beeldvorming bij te stellen, heeft de moskee zelf weinig invloed, zo realiseert men zich. Dit komt goed naar voren in een aantal uitspraken van moskeebestuurders, in achtereenvolgens Almere, Deventer en Nijmegen:

‘Het kan nooit 100 % voorkomen worden, zeker niet met een tegenstander als de PVV die ons standaard negatief in het nieuws brengt. We moeten ons wederzijds voor elkaar open stellen. Zodat de omringende gemeenschap gaat reageren met: wij kennen ze, het zijn onze burens en wij helpen elkaar wederzijds. Bij nieuwbouw moeten buurtbewoners in het hele traject vanaf de eerste paal, betrokken worden. Er moet veel met hen overlegd worden.’

‘Voor zover we weten krijgen alle moskeeën wel vervelende brieven en ook wel dreigmails. We worden vaak langs deze weg ter verantwoording geroepen. We geven altijd antwoord. We nodigen de mensen uit maar ze reageren dan niet en willen niet komen. Vaak gaat het anoniem of noemt men zich ‘een welwillende burger.’

‘Belangrijke punten zijn: openheid, transparantie, je laten leren kennen. Veel traditionele gebedshuizen zijn sterk naar binnen gekeerd terwijl in de omgeving onwetendheid speelt en onbegrip. We moeten een ontspannen omgeving creëren. Overigens zijn er op internet wel zeer vijandige uitspraken te vinden, vaak in reactie (anoniem) op onze initiatieven zoals de Vredesverklaring en de Verklaring tegen IS en onze deelname aan de actie ‘Schone Waal’. Dat is de categorie mensen bij wie je het nooit goed kan doen als moslim. Ze zien overal complotten en bedreigingen. Toch is openheid belangrijk, zelf contacten aangaan. Je moet een gezicht krijgen en weerbaarheid tonen, in plaats van bangelijk te zwijgen. Tegelijkertijd moet je rekening houden met je omgeving en de mensen. Het is hier weer anders dan in Amsterdam, Utrecht of een kleine gemeente in het Oosten van het land bijvoorbeeld. Je moet geen uitzonderlijke zaken opleggen die weerstand kunnen oproepen zoals het oproepen tot gebed vanaf de minaret.’

Ook ambtenaren van de gemeente die de plaatselijke situatie goed kennen wijzen in dezelfde richting. De gemeente Alkmaar wijst op de beperkingen van plaatselijk beleid:

‘Het is belangrijk de dialoog aan te gaan maar plaatselijk beleid kent zijn beperkingen als er op landelijk niveau haat wordt gezaaid. Geert Wilders roept op tot verzet, tegen het asielbeleid, tegen de islam, zijn aanhang groeit nu met de vluchtelingenkwestie. Dat is verontrustend en heeft een uitstraling richting het grote publiek, men loopt er achteraan.’

Dit vraagt om moedige mensen zoals een respondent stelt:

‘Er zijn moedige mensen nodig om dit probleem (van een extreemrechtse mentaliteit en activisme) aan te pakken. De reactie van politie en gemeentelijke autoriteiten is om dit gegeven binnenboord te houden, men treedt er niet graag mee naar buiten. Wellicht uit schaamte? Er wordt ook niet tegen opgetreden.’

Toch zijn politie en justitie ontegenzeggelijk actiever geworden sinds de gegevens van eerder onderzoek naar discriminatoire agressie tegen moskeeën⁶² werden gepubliceerd en dat kan een belangrijke preventieve werking hebben. Gevallen van discriminatoire agressie tegen moslims en moskeeën worden sinds kort beter, want afzonderlijk geregistreerd.⁶³ In diverse processen werden mensen uit Gouda, Utrecht en Velsen veroordeeld wegens agressie tegen moskeeën. De moskee in Velsen is echter kritisch over de gronden van veroordeling en de

⁶² Ibid.

⁶³ Dit is gebaseerd op een mondelinge mededeling van politiefunctionarissen die zich met deze registratie bezig houden. Zie ook B. Tierolf et al. *Discriminatiecijfers politie 2014* Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2015.

hoogte van de straf voor het laatste geval van agressie tegen hun moskee waar in de zomer van 2014 vier mannen binnendrongen en moskeebezoekers te lijf gingen:

‘Na het laatste incident is één persoon veroordeeld tot 300 euro boete en een werkstraf van 300 uur. Veel te laag en niet op de juiste gronden. Het had moeten op basis van discriminatie en aantasting van de vrijheid van godsdienst. Dit is niet proportioneel, bij andersoortige incidenten worden anderen voor veel minder zwaarder veroordeeld. Er is geweld gebruikt en iemand liep een gebroken neus op. Nu is de dader veroordeeld op basis van een persoonlijke stoornis. De anderen zijn vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs.’

Afsluitend

Sommige moskeeën zijn wel en andere geen mikpunt van discriminatoire incidenten. Hiervoor worden door de respondenten verschillende factoren aangevoerd. Diverse woordvoerders van gebedshuizen wijzen op het gegeven dat de moskeebesturen assertiever zijn geworden en zich meer dan voorheen manifesteren in het publieke domein. Daarnaast wordt gewezen op de aanwezigheid van extreemrechts, anti-islamgroepen en een meer algemene verharding in mentaliteit en sociale verhoudingen. Ook de rol van de (oude en nieuwe) media is belangrijk. Worden kwesties onevenredig uitvergroot? Een trigger apart vormen nieuwbouwprojecten of andere belangrijke veranderingen in de publieke manifestatie van de moskee. Dan kan de aard en aanpak van het lokale bestuur mede een verschil maken of een project goed verloopt of dat zich incidenten voordoen. Daarnaast blijkt van belang of er sprake is van een natuurlijke, organische ontwikkeling in een buurt of van een project dat van buitenaf de buurt en bewoners als het ware overvalt.

De achterliggende redenen waarom moskeeën *niet* met incidenten te maken hebben gehad worden door verschillende respondenten in verband gebracht met de traditie en mentaliteit van de plaatselijke bevolking, de houding van de plaatselijke gemeenschap tegenover het geloof, de traditie van samenlevingsopbouw, het prettig gemengd zijn van de bevolking en de ontspannen sociale verhoudingen, de mate van integratie van de bevolkingsgroepen van Turkse en Marokkaanse afkomst en tenslotte de geschiedenis, vormgeving, houding en het gedrag van de moskee zelf. Opmerkelijk is dat een meer assertieve manifestatie in het publieke domein zowel wordt aangevoerd als factor voor het uit blijven van incidenten als gezien wordt als een incident bevorderende factor.

6. Conclusies, reflectie en aanbevelingen

Ieder incident van discriminatoire agressie tegen moskeeën dient apart te worden geanalyseerd om duidelijkheid te krijgen over omstandigheden en achtergronden. Daderinformatie kan hier een belangrijk licht op werpen. Daarvoor is maatwerk nodig en daar ligt een taak van politie en justitie. Dit onderzoek kijkt echter naar andere aspecten. Het belicht met het oog op preventie een aantal algemene contextuele factoren die mogelijk kunnen worden aangemerkt als risico- of beschermingsfactoren. Het is aanvullend op eerder onderzoek naar discriminatoire incidenten bij moskeeën. De studie is verkennend van aard en kan dus geen harde verbanden aantonen maar maakt een inventarisatie op van relevante factoren. De vraagstelling van het onderzoek luidt: wat zijn risico- en beschermingsfactoren in relatie tot discriminatoire agressie tegen moskeeën? Hoe kunnen deze factoren worden beïnvloed? In dit hoofdstuk wordt deze vraagstelling zoveel mogelijk beantwoord op grond van de verzamelde gegevens van deze kwalitatieve studie. De uitkomsten zijn indicatief en kunnen niet worden veralgemeniseerd naar alle moskeeën in Nederland en naar de gemeenten waar zij zijn gevestigd. Wel bieden zij belanghebbenden op dit terrein, moskeebestuurders en plaatselijke betrokkenen, waaronder gemeente, politie en antidiscriminatie voorzieningen, een checklist die bruikbaar is voor het bereiken van een betere veiligheidssituatie van moskeeën en daarmee voor een betere bescherming van het recht op vrije godsdienst van moslims. De geïdentificeerde factoren van risico en bescherming zijn hieronder cursief weergegeven. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt daarnaast een schematisch overzicht gegeven van de betreffende factoren. Ook de aanbevelingen zijn hier afzonderlijk in een box weergegeven.

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat risicofactoren minder gesitueerd zijn in kenmerken van de moskeeën zelf en meer gezocht moeten worden in kenmerken van de plaatselijke omgeving en in de interactie tussen beide. Dit met uitzondering van de fysieke aspecten, architectuur en locatie. Zoals ook al in eerder onderzoek was vastgesteld, komt bij de nu onderzochte moskeeën *(on)herkenbaarheid als moskee* naar voren als een factor van risico- of bescherming. Er zijn met betrekking tot kenmerken in organisatie en in- en extern functioneren van moskeeën echter geen opmerkelijke verschillen tussen moskeeën die wel en geen last hebben gehad van discriminatoire incidenten. Dit geldt voor de organisatie van de moskee, voor de activiteiten voor de eigen achterban, voor de communicatie met de achterban en voor de mate van openheid en contacten en activiteiten gericht op de omgeving. De moskeeën die last hebben gehad van incidenten lijken in het algemeen wel wat actiever te zijn en *meer naar buiten gericht*. Zij manifesteren zich meer in de publieke arena. Althans, de minder actieve moskeeën hebben vaker geen last gehad. De moskeeën ondergaan een moderniseringsproces. In Nederland geboren en getogen jongeren nemen het bewind van de oudere, eerste generatie migranten over. Vrouwen verwerven zich heel geleidelijk een positie in beheer en bestuur. De moskeeën zijn niet langer of in ieder geval steeds minder naar binnen gekeerd en laten vaker en soms op een meer assertieve wijze van zich horen in de (plaatselijke) samenleving. De mate van activiteiten en openheid lijkt in relatie tot het voorkomen van incidenten bij de onderzochte moskeeën verschillende kanten op te kunnen gaan. Het leidt zowel tot positieve als soms tot negatieve reacties. Opmerkelijk is in ieder geval dat een meer assertieve manifestatie van moskeeën in het publieke domein zowel wordt aangevoerd als factor voor het uitblijven van incidenten als ook wel gezien wordt als een incident bevorderende factor. Het *communicatiebeleid* van de moskeeën - en ook van de gemeente - kan de balans in deze naar de ene of naar de andere kant doen doorslaan en is daarmee van cruciaal belang als beschermende of als risicodragende factor.

Bepaalde moskeeën zijn 'low profile' in het publieke domein en wellicht mede hierom hebben zij geen last gehad van discriminatoire incidenten. Dit geldt voor de moskeeën in

Groningen, Zoetermeer en Gorinchem die bij dit onderzoek zijn betrokken. Gegeven de positieve effecten van publieke manifestatie door moskeeën kan dit echter nooit aanleiding zijn om de moskeeën te adviseren een ‘low profile’ beleid te voeren. Waar een moskee zich echter genoopt voelt - naar analogie van de katholieke kerken in een bepaalde periode van de geschiedenis - te functioneren als een ‘schuilmoskee’ om discriminatoire agressie te voorkomen, daar is iets zodanig mis dat de vrijheid van godsdienst in het geding is. Hier is proactief beleid en steun van de (plaatselijke) overheid vereist om deze vrijheid te waarborgen.

Daarnaast is bij de getroffen veiligheidsvoorzieningen een verschil zichtbaar. Hier geldt dat moskeeën die meer te maken hebben gehad met incidenten, meer en betere veiligheidsvoorzieningen treffen. Veiligheidsmaatregelen kunnen een zekere bescherming bieden. Dat zal in ieder geval effectief zijn voor de categorie kwajongensstreken of daden van een psychisch gestoord of verward persoon onder de daders van voorvallen die bij moskeeën plaats vinden. Maar ook kan het meer doelgerichte anti-islamacties bemoeilijken. Goede *veiligheidsvoorzieningen* vormen een belangrijke beschermende factor en worden meestal ook als zodanig ervaren.

De *bevolkingssamenstelling* is niet overal hetzelfde en burgers reageren niet overal hetzelfde: weerstand, onverschilligheid, acceptatie en samenwerking, het komt allemaal voor. In de ervaring van geïnterviewden is de bevolkingssamenstelling een belangrijke factor. Er is een verschil in sociaaleconomische achtergronden tussen bijvoorbeeld universiteitssteden en overloopp gemeenten, maar dit varieert ook naar buurten zoals in Leiden naar voren kwam. Het komt daarnaast vaak voor dat een deel van de buurtbevolking zelf een islamitische achtergrond heeft. In overloopp gemeenten zoals Almere, Purmerend en Zoetermeer komen incidenten en achterliggende sociale problemen relatief vaker voor. In Alkmaar wordt sociaaleconomische naast etnische *diversiteit* benadrukt als factor die bijdraagt aan acceptatie van islamitische gebedshuizen.

Bij verschillende gemeenten doen zich rond de onderzochte moskeeën spanningen voor, vooral als er sprake is van geplande nieuwbouw of ingrijpende verbouwing maar ook waar moskeeën andere veranderingen willen introduceren zoals de invoering van de Azaan, een luide oproep voor het gebed. Waar deze veranderingen onrust of weerstand oproepen, kan dit ertoe leiden dat bewoners zich organiseren om hun (protest)stem te laten horen. Deze spanningen worden soms aangescherpt en uitvergroot door berichtgeving in de (sociale) media en het optreden van anti-islamgroepen of extreemrechtse groepen, vaak maar niet altijd van buiten de gemeente. Uit naam van bewoners wordt hun stem soms overschreeuwd en verstommen meer positieve of gematigde geluiden. Dit was bijvoorbeeld in Leiden het geval. Legale protesten en uitingen van zorg en verontrusting kunnen dan worden afgewisseld met meer agressieve en soms gewelddadige vormen van actie of ermee samen gaan. Daarnaast blijkt van belang of er sprake is van een natuurlijke, organische ontwikkeling in een buurt rond de voorgenomen nieuwbouw of van een project dat van buitenaf de buurt en bewoners als het ware overvalt. *Nieuwbouw, verbouwing en andere veranderingen* rond bestaande moskeeën die effect hebben in de openbare ruimte vormen een risicofactor voor discriminatoire incidenten bij moskeeën. Dit is wel mede afhankelijk van de omgang ermee en de reacties.

Goede procedures waarin tijdig en helder wordt gecommuniceerd met de omwonenden die als zodanig mede belanghebbenden zijn, lijken cruciaal om weerstanden te voorkomen/ tegen te gaan rond (ver)nieuwbouw en andere uiterlijke veranderingen bij moskeeën. Dan kan de aard en aanpak van de communicatie met omwonenden van zowel de moskee zelf als het lokale

bestuur mede een verschil kan maken of een project goed verloopt of dat zich incidenten voordoen.⁶⁴ Waar extreemrechtse en anti-islamgroepen van buiten verstorend optreden in inspraak- en voorlichtingsbijeenkomsten kan worden overwogen om deze bijeenkomsten in een besloten sfeer te organiseren. Het patroon dat aanvankelijke weerstand plaats maakt voor acceptatie en goede onderlinge verhoudingen met directe burens als de moskee er eenmaal is, komt vaak voor en dient ongestoord zijn beloop te kunnen hebben.

Ondanks het gegeven dat georganiseerd extreemrechts van oudsher niet sterk is in Nederland – maar dat lijkt recent aan verandering onderhevig – hebben veel gemeenten die bij dit onderzoek zijn betrokken, in verschillende mate met extreemrechts te maken (gehad). Soms zijn/waren lokale groepen of individuen actief en soms manifesteerden individuen of groepen van buiten zich in reactie op lokale issues. Dit gebeurde vaker in gemeenten waar zich incidenten rond moskeeën voordeden dan in gemeenten waar zich geen incidenten voordeden. Dit alles bijeen genomen lijken de *aanwezigheid en activiteiten van extreemrechts en anti-islambeweging* en met name hun bemoeienis met processen rond (ver)nieuwbouw van moskeeën een risicofactor te vormen.

Gemeenten waar zich incidenten tegen moskeeën hebben voorgedaan hebben relatief vaker te maken gehad met problemen van overlast door jongeren met een migratieachtergrond. Ook hierbij kan berichtgeving in de pers een intermediaire factor zijn (geweest). Het feit dat bijna alle zogenaamde Marokkanengemeenten voorkomen op de lijst van gemeenten waar moskeeën last hebben gehad van incidenten wijst mede in deze richting. Door verschillende moskeeën wordt een ontwikkeling naar meer segregatie onder de jeugd gesignaleerd. Dit kan mogelijk evolueren tot een wij-zij-tegenstelling die polarisatie en in het ergste geval confrontatie in de hand werkt. Dit komt soms al voor maar lijkt nog een uitzondering. Meer in het algemeen wordt in relatie hiermee een verharding in mentaliteit en sociale verhoudingen gesignaleerd. Waar voorzieningen voor jongeren zijn wegbezuinigd of ontbreken vullen moskeeën de leemte vaak op met activiteiten voor moslimjongeren. Niet moslimjongeren hebben mogelijk minder alternatieven. Dit kan potentieel bijdragen aan een algemeen risico van vandalisme, dat ook gericht kan zijn tegen een moskee.

Een gemeente kan ook plaatselijk of landelijk de aandacht trekken door problemen met islamistische radicalisering onder burgers en met uitreizigers naar Syrië. Dan vindt mogelijk een vergelijkbare dynamiek plaats van media aandacht voorafgegaan of gevolgd door reacties, al of niet van extreemrechtse c.q. anti-moslimgroepen, en wordt de moskee tot zondebok. Islamistische radicalisering speelt vooral in enkele gemeenten waar sprake is geweest van uitreizigers. In één geval was daar een moskee bij betrokken.

Bovenstaande lijkt een indicatie te zijn dat *sociale problemen* onder jeugd met een migrantenherkomst *zoals radicalisering of problemen van criminaliteit en overlast*, het risico op het voorkomen van incidenten mogelijk vergroot. Voorzieningen voor jongeren en jeugdwerk kunnen aanvullend een preventieve functie vervullen. Het is eveneens belangrijk dat van het *optreden van politie en lokale autoriteiten* een signaal uit gaat dat discriminatoire acties tegen moskeeën niet getolereerd en daadwerkelijk bestraft worden. Politie en gemeente dienen achtergronden van incidenten beter te onderzoeken en opmerkzaam te zijn op politieke motieven.

In combinatie met bovengenoemde factoren is de *rol van de media* belangrijk. Media-aandacht werkt regelmatig als aanjager bij anti-islam uitingen rond moskeeën. Worden kwesties onevenredig uitvergroot? De rol van de media kon in het kader van dit onderzoek

⁶⁴ Voor een gedetailleerde checklist voor initiatiefnemers van omstreden voorzieningen zie F. Buijs & J. Schuster, 2001.

echter niet diepgaander onderzocht worden. Het zou goed zijn dit in een aparte studie nader te belichten.

Een aantal kenmerken van de moskeeën – mate van openheid, contact met de omringende samenleving, samenwerking en uitwisseling met lokale partners – zijn uit preventief oogpunt wel van belang om op langere termijn te komen tot een grotere acceptatie van moslims en islam als integraal behorend tot de Nederlandse samenleving. Dat geldt ook voor initiatieven en activiteiten gericht op acceptatie van de kant van de niet-moslims. Voor een strategie op langere termijn komen dan ook educatieve en dialooggerichte activiteiten in beeld gericht op het accepteren van moslims als medeburgers, hun organisaties als deel van het maatschappelijke middenveld en hun gebedsruimten als onderdeel van het Nederlandse sociaal maatschappelijke en religieuze landschap.

Sommige moskeeën zijn wel en andere geen mikpunt van discriminatoire incidenten. De achterliggende redenen waarom moskeeën *niet* met incidenten te maken hebben gehad wordt met name door de respondenten van gemeenten in verband gebracht met de traditie en mentaliteit van de plaatselijke bevolking, de houding tegenover het geloof, de traditie van samenlevingsopbouw, het prettig gemengd zijn van de bevolking en de ontspannen sociale verhoudingen, de mate van integratie van de bevolkingsgroepen van Turkse en Marokkaanse afkomst en tenslotte de geschiedenis, vormgeving, houding en het gedrag van de moskee zelf.

En keur aan factoren die kunnen worden aangemerkt als risicovormend of beschermend ten aanzien van discriminatoire voorvallen bij moskeeën is hierboven aan de orde geweest. Hoe zij zich tot elkaar verhouden is niet gemakkelijk te beantwoorden. Het is aannemelijk dat ze elkaar onderling kunnen versterken verzwakken of compenserend kunnen werken. Vooral van de media lijkt een verstekende invloed uit te gaan.

De onderzoeksvraag hoe risico- en beschermingsfactoren kunnen worden beïnvloed wordt hieronder beantwoord met een schematische lijst van aanbevelingen.

Lijst van aanbevelingen

Moskee:

In geval van nieuwbouw verdient het aanbeveling dat de nieuwe moskee zo mogelijk in de omgeving van de oude wordt gerealiseerd, eerder dan in een geheel andere wijk.

Let verder bij nieuwbouw en ingrijpende verbouwing op:

Kies bij voorkeur een etnisch en sociaaleconomisch diverse wijk waar ontspannen verhoudingen heersen als locatie voor nieuw te bouwen moskee.

Kies voor aangepaste architectuur

De locatie moet enerzijds niet te afgelegen zijn maar ook niet te dicht op de bewoners in de omgeving.

Tref adequate veiligheidsvoorzieningen en werk met een protocol waarvan alle relevante personen op de hoogte zijn.

Hanteer zorgvuldige procedures van communicatie met bewoners, door moskee en gemeente. Heb begrip voor weerstanden.

Start op tijd met informatie en overleg zodat de buurt bij alle fasen van het proces is betrokken.

Algemeen:

Zorg voor goede contacten met niet-moslims, naaste burens, gemeente en politie.

Hanteer zorgvuldige communicatieprocedures.

Tref goed veiligheidsvoorzieningen

Geef informatie over de islam in rondleidingen ed, ga dialoog aan met andere religies, wees open voor de buitenwereld en ontwikkel samenwerking met lokale partners.

Plaatselijke en landelijke overheden:

Zet in op preventie sociale problemen: overlast, criminaliteit, islamistische -, extreemrechtse en anti-moslimradicalisering.

Zorg voor voldoende voorzieningen voor jongeren en bevorder de menging onder etnisch diverse bevolkingsgroepen.

Voer een proactief beleid in het opkomen voor grondrechten, waaronder de vrijheid van godsdienst en het non-discriminatiebeginsel.

Hanteer zorgvuldige communicatieprocedures en zorg voor een goed contact met de moskeeën.

Neem publiek stelling als moskeeën met agressie geconfronteerd worden.

Steun de moskeeën met het treffen van veiligheidsmaatregelen, algemeen en op maat.

Overweeg bijeenkomsten in een besloten sfeer te houden met direct betrokkenen als er aanwijzingen zijn voor agressie van buitenaf.

Media:

Wees bewust van maatschappelijke effecten van mediaberichtgeving over moslims/ islam. Zorg voor evenwichtige berichtgeving.

Maatschappelijke organisaties:

Ga dialoog en samenwerking aan met moskeeën, spreek je uit en kom voor hen op waar zij mikpunt zijn van discriminatoire incidenten.

Meer onderzoek:

Nader onderzoek naar de rol van de media in relatie tot agressie tegen moskeeën is gewenst.

Overzicht risicofactoren –afzonderlijk en in combinatie

Fysieke kenmerken:

Herkenbaarheid als moskee

- Architectuur
- Locatie
- Gebrekkige veiligheidsvoorzieningen

Samenstelling van de buurt/gemeente:

Aantal moslims
Mono-culturele niet-moslim buurt
Sociaal economische achtergrond bewoners
verschilt sterk van achtergronden moslims

Zichtbare veranderingen:

- Vestiging van een nieuwe moskee
- Verbouwing van bestaande moskee
- Nieuwbouw van bestaande moskee
- Op dezelfde locatie of nieuwe locatie?
- Invoering Azaan, belichting

Reacties:

Weerstand tegen zichtbare veranderingen bij buurtbewoners
(Sociale) media aandacht voor (weerstand tegen) veranderingen
Aanwezigheid/ manifestatie extreemrechtse groepen/sentimenten
Aanwezigheid/ manifestatie anti-islam/moslims groepen/sentimenten

Sociale problemen en media-aandacht daarvoor:

Islamistische radicalisering
Anti-moslim of extreemrechtse radicalisering
Jeugdoverlast, etnische segregatie en criminaliteit
Gespannen lokale verhoudingen (verharding mentaliteit en sociale relaties)
Gebrek aan voorzieningen voor jongeren

Communicatie:

Communicatiebeleid moskee niet toegerust
Communicatiebeleid gemeente niet toegerust
Gemeente en politie reageren niet op incidenten

Overzicht beschermingsfactoren –afzonderlijk en in combinatie

Fysieke kenmerken:

Onherkenbaarheid als moskee

- Architectuur
- Locatie
- Adequate veiligheidsvoorzieningen

Samenstelling van de buurt/ gemeente:

Veel moslims

Multiculturele, etnische diversiteit

Sociaal economische achtergrond bewoners divers
of komt overeen met SE achtergrond moslims

Geen sprake van zichtbare veranderingen zoals:

- vestiging van een nieuwe moskee
- verbouwing van bestaande moskee
- nieuwbouw op nieuwe locatie
- invoering Azaan, belichting

Reacties:

Geen weerstand tegen zichtbare veranderingen bij buurtbewoners

Geen (sociale) media aandacht voor (weerstand tegen) veranderingen

Afwezigheid extreemrechtse groepen/sentimenten

Afwezigheid anti-islam groepen/sentimenten

Sociale problemen:

Weinig sociale problemen en weinig media aandacht op het gebied van:
islamistische radicalisering

anti-islam of extreemrechtse radicalisering

jeugdoverlast, segregatie, criminaliteit

Voldoende voorzieningen voor jongeren.

Ontspannen lokale verhoudingen

- Etnische menging onder de jeugd
- Goede contacten met niet-moslims en naaste burens

Communicatie:

Gemeente en moskee onderhouden goede relaties.

Doordacht, zorgvuldig en effectief communicatie(beleid) moskee

Doordacht, zorgvuldig en effectief communicatie(beleid) gemeente

Proactief beleid:

Overheden voeren proactief beleid in het opkomen voor grondrechten, zoals de vrijheid van godsdienst en het non-discriminatiebeginsel. Zij stralen straalt in alle facetten van beleid uit dat de islam en moslims erbij horen en discriminatie van moslims en agressie tegen moskeeën niet getolereerd worden.

Tijdige publieke stellingname plaatselijke autoriteiten in geval van discriminatoire

incidenten

Effectief opsporings- en vervolgingsbeleid politie en justitie bij incidenten.

Adequate veiligheidsvoorzieningen:

Veiligheidsvoorzieningen zijn maatwerk en moeten zijn aangepast aan de plaatselijke situatie van de moskee in kwestie. De gemeente kan in deze een adviesfunctie vervullen en bij verwachte incidenten financiële steun verlenen voor verbetering van voorzieningen. Te denken valt aan: ontwikkeling aangepast veiligheidsprotocol, aansluiting bij alarmcentrale, camera's binnen en buiten met gezichtsherkenning, buitenverlichting, ev. hekken en heggen, brandpreventie maatregelen, geregelde surveillances door de politie met opschaling in tijden van islam gerelateerde en sociale spanningen.

Bijlagen

Bijlage A. Respondenten

Voor dit onderzoek werden gesprekken gevoerd met bestuursleden van zestien moskeeën in de onderstaande gemeenten, met zeventien gemeenteamttenaren en vijf professionals uit deze gemeenten en met een vertegenwoordiger van het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO).

Almelo

Alkmaar

Amsterdam Noord

Almere

Deventer

Gorinchem

Groningen

Heerhugowaard

Helmond

Leiden

Nijmegen

Purmerend

Veenendaal

Velsen

Zeist

Zoetermeer

Bijlage B. Itemlijst diepte-interviews

Voorafgaand aan het stellen van de vragen werd uitleg gegeven over doel van het onderzoek, de onderzoeksmethode en de aandachtspunten bij de vragen.

Itemlijst gesprekken met moskeeën

Kenmerken moskeeën

Informatie over de moskee
Informatie over het moskeebestuur
Organisatie
Samenwerkingsrelaties
Beleid en activiteiten
Activiteiten voor de eigen achterban
Activiteiten voor/met andere lokale partners
Participatie in de lokale gemeenschap
Activiteiten voor het bredere publiek
Opinie over het karakter van de moskee
Veiligheidsvoorzieningen
Contacten met de wijkagent/politie
Eigen toevoegingen kenmerken moskeeën

Kenmerken lokale gemeenschap

Demografische gegevens
Politieke radicalisering:

- Islamistische radicalisering/Syriëgangsters
- Extreemrechtse radicalisering/ groepen

Opinie over voorzieningen voor jongeren
Opinie over onderlinge verhoudingen jongeren
Overlast in relatie tot etnische diversiteit
Eigen toevoegingen kenmerken lokale omgeving

Interactie moskee en lokale omgeving

Geschiedenis interactie
Positieve en negatieve ervaringen
Nieuwbouw of verbouw moskeeën
Reactie lokale omgeving
Incidenten bij moskeeën
Opinie over oorzaken incidenten bij moskeeën
Opinie over preventie
Eigen toevoegingen interactie

Itemlijst diepte-interviews met gemeenten/ professionals

Moskeeën

Contacten met moskeeën
Inhoud

Frequentie
Aard en waardering
Kennis over activiteiten en functioneren moskeeën
Gemeentebelief t.a.v. moskeeën
Contact tussen de wijkagent en de moskeeën

Lokale omgeving

Demografische gegevens
Politieke radicalisering:

- Islamistische radicalisering/Syriëgangsters
- Extreemrechtse radicalisering/ groepen

Opinie over voorzieningen voor jongeren
Opinie over onderlinge verhoudingen jongeren
Overlast in relatie tot etnische diversiteit
Eigen toevoegingen kenmerken lokale omgeving

Interactie moskee en lokale omgeving

Geschiedenis interactie
Positieve en negatieve ervaringen
Opinie over waardering moskeeën in de lokale gemeenschap
Nieuwbouw of verbouw moskeeën
Reactie lokale omgeving
Incidenten bij moskeeën
Reactie gemeente
Opinie over oorzaken incidenten bij moskeeën
Opinie over preventie
Eigen toevoegingen interactie

Bijlage C. Demografische gegevens

Gemeenten waar moskee incidenten heeft meegemaakt

	totaal inwoners	allochtonen	Marokko	Turkije
Almelo	72.459	17814 (25%)	545 (0,8%)	5950 (8%)
Almere	196.013	76 689 (39%)	7 435 (4%)	3483 (2%)
Deventer	98.322	20 696 (21%)	360 (0,4%)	6642 (7%)
Helmond	89.256	21 228 (24%)	3 759 (4%)	2 478 (3%)
Purmerend	79.576	19310 (24%)	1231 (1,5%)	1062(1,3%)
Veenendaal	63.252	10631 (17%)	3391 (5%)	735 (1,2%)
Velsen	67.220	11233 (17%)	701 (1%)	1306 (2%)
Zeist	61.250	13927 (23%)	3639 (6%)	544 (0,8%)
Zoetermeer	123.561	23046 (19 %)	2 082 (2%)	1134 (0.9%)

Gemeenten waar moskee geen incidenten heeft meegemaakt

Alkmaar	94.866	21623 (23%)	1838 (2%)	2687 (3%)
Amsterdam	810.937	282031 (35%)	73346 (9%)	42216 (5%)
Gorinchem	35.242	8 563 (24%)	1 718 (5%)	1783 (5%)
Groningen	198.317	21349 (11%)	1216 (0,6%)	1454(0,1%)
Heerhugowaard	53.307	10125 (19%)	719 (1,3%)	1103 (2%)
Leiden	121.163	35 106 (29%)	5 295 (4%)	2 234 (2%)
Nijmegen	168.292	41 817 (25%)	3 570 (2%)	5 349(3%)

BRON: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/68092452-2D41-416C-B5D5-C77737DBDE80/0/demografischekerncijfers2014.pdf>

Bijlage D. Percentage PVV stemmers landelijk verkiezingen 2012⁶⁵

Gemeente	Opkomst	PVV stemmers	percentage
----------	---------	--------------	------------

Gemeenten waar moskeerespondent incidenten heeft meegemaakt

Almelo	37079	4661	(12,6%)
Almere	95892	13152	(14 %)
Deventer	55330	4176	(7,5 %)
Helmond	43236	6569	(15 %)
Purmerend	43515	6209	(14,3%)
Veenendaal	36495	3336	(9 %)
Velsen	37919	4822	(12,7%)
Zeist	35604	2669	(7,5 %)
Zoetermeer	68988	9071	(13%)

Gemeenten waar moskeerespondent geen incidenten heeft meegemaakt

Amsterdam	391363	23.834	(6,1 %)
Amsterdam Noord	38040	5557	(14,6 %)
Alkmaar	54333	4785	(8,8 %)
Gorinchem	19113	1899	(10%)
Groningen	117961	5384	(4,6 %)
Heerhugowaard	28605	2807	(10%)
Leiden	69387	6188	(9 %)
Nijmegen	96854	6887	(7 %)

⁶⁵ <http://www.nrc.nl/verkiezingen/uitslagen-tweede-kamerverkiezingen-2012-per-gemeente/>

Bijlage E. Zetelverdeling in gemeenteraden 2010-2014⁶⁶

Gemeenten waar moskee incidenten heeft meegemaakt

Almere

	2014	2010
VVD	5	7
Partij van de Arbeid	5	8
Democraten 66	6	3
CDA	2	2
SP	4	2
GroenLinks	2	3
ChristenUnie	1	1
TROTS	0	1
PVV	9	9
Leefbaar Almere	4	3
OPA Almere	1	0

Almelo

	2014	2010
VVD	3	7
Partij van de Arbeid	4	7
Democraten 66	4	3
CDA	6	6
SP	4	3
GroenLinks	1	1
ChristenUnie	2	1
Burgerbelangen	3	0
Lijst Cete	1	1
Leefbaar Almelo	1	1
Partij Vrij Almelo (PVA)	1	2
Almelo0000/Lijst Jan Hammink	1	0
Trots op Nederland Lijst Rita Verdonk	0	1

Deventer

	2014	2010
VVD	4	5
Partij van de Arbeid	6	7
Democraten 66	5	6
CDA	3	4
SP	4	2
GroenLinks	3	4
ChristenUnie/SGP	2	1
Gemeente Belang Deventer	7	4
Basis Inkomens Partij	0	0
Partij vd Rede	0	0
Jij Bent Deventer	0	0
Deventer Belang	2	3

Helmond

	2014	2010
VVD	5	5
Partij van de Arbeid	3	6
Democraten 66	3	2
CDA	6	7
SP	7	3
GroenLinks	2	2
ChristenUnie/SGP	0	--
SDOH/HB	4	6
Helmond Aktief	2	1
Senioren 2013	2	--

Purmerend

	2014	2010
VVD	4	7
Partij van de Arbeid	4	6
Democraten 66	5	3
CDA	3	3
SP	0	2
GroenLinks	2	2

Veenendaal

	2014	2010
VVD	3	6
Partij van de Arbeid	2	3
Democraten 66	4	2
CDA	3	4
SP	2	1
GroenLinks	1	2

⁶⁶ <http://www.nrc.nl/verkiezingen/>

Algemeen Ouderen Verbond	4	0
Leefbaar Purmerend 2001	3	3
TROTS op Nederland Lijst Rita Verdonk	2	0
AOV Purmerend	0	3

ChristenUnie	8	8
SGP	5	4
ProVeenendaal	3	0
Lokaal Veenendaal	2	3

Velsen

	2014	2010
VVD	4	6
Partij van de Arbeid	3	5
Democraten 66	6	4
CDA	3	3
SP	3	2
GroenLinks	1	3
ChristenUnie	1	1
Velsen Lokaal	6	5
Levendig Gezond Velsen	4	4
Forza! IJmond	2	0

Zeist

	2014	2010
VVD	7	6
Partij van de Arbeid	3	5
Democraten 66	6	7
CDA	4	4
SP	2	1
GroenLinks	3	4
ChristenUnie-SGP	2	0
NieuwDemocratischZeist	2	0
Pro Zeist	0	1
Seyst.Nu	4	3

Zoetermeer

	2014	2010
VVD	6	9
Partij van de Arbeid	4	6
Democraten 66	8	5
Lijst Hilbrand Nawijn (LHN)	6	5
CDA	4	4
SP	4	3
Zó! Zoetermeer	3	2
GroenLinks	2	2
ChristenUnie/SGP	2	2
TROTS	0	1
Blanco lijst (de heer E.V. Tan)	0	--
Groep Hop	0	0
OPA Zoetermeer	0	--

Gemeenten waar moskee geen incidenten heeft meegemaakt

Amsterdam

	2014	2010
VVD	6	8
Partij van de Arbeid	10	15
Democraten 66	14	7
CDA	1	2
SP	6	7
Partij vd Dieren	1	1
TROTS	0	1
Red Amsterdam	0	1

Alkmaar

	2014	2010
VVD	5	3
Partij van de Arbeid	6	7
Democraten 66	4	4
CDA	5	3
SP	0	3
GroenLinks	4	4
Onafhankelijke Partij Alkmaar	10	7
Leefbaar Alkmaar	3	3
Seniorenpartij Alkmaar	2	0

Gorinchem

	2014	2010
VVD	3	5
Partij van de Arbeid	5	6
Democraten 66	2	2
CDA	2	3
SP	3	2
SGP/CU	0	2
GroenLinks	2	2
ChristenUnie/SGP	3	0
STADSBELANG	3	0
Gorcum Actief	2	0

Heerhugowaard

	2014	2010
VVD	4	5
Partij van de Arbeid	3	4
Democraten 66	3	2
CDA	4	3
SP	3	0
GroenLinks	1	3
SP	3	0
ChristenUnie	1	1
Heerhugowaardse Onafhankelijke Partij	5	5
Senioren HHW	3	0
Burgerbelang	3	5
ChristenUnie	1	1
Nederland Duurzaam	1	0
Verenigde Senioren Partij Heerhugowaard	0	2

Nijmegen

	2014	2010
VVD	4	4
Partij van de Arbeid	4	8
Democraten 66	7	6
CDA	2	3
SP	8	5
GroenLinks	8	8
Gewoon Nijmegen	2	2
Verenigde Senioren Partij	2	2
De Nijmeegse Fractie	2	0
Stadspartij Nijmegen NU!	0	1

Groningen

	2014	2010
VVD	3	6
Partij van de Arbeid	6	9
Democraten 66	9	4
CDA	3	2
SP	6	4
GroenLinks	4	5
ChristenUnie	2	2
STADSPARTIJ	3	5
Student en Stad	2	1
Partij voor de Dieren	1	1

Leiden

	2014	2010
VVD	5	6
Partij van de Arbeid	5	6
Democraten 66	12	10
CDA	4	4
SP	5	4
GroenLinks	4	4
ChristenUnie/SGP	1	1
Stadspartij Leiden Ontzet	0	2
Partij voor de Dieren	1	1
Liberalistische Partij (LP)	0	0
Partij van Tegenwoordig	0	0
PS (Partij Sleutelstad)	0	0